

Villakäsitöö Läänemere saartel

EUROPEAN UNION
EUROPEAN REGIONAL DEVELOPMENT FUND
INVESTING IN YOUR FUTURE

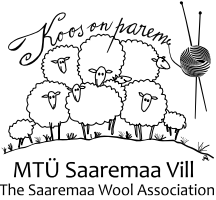
CENTRAL BALTIC
INTERREG IV A
PROGRAMME
2007-2013

Villakäsitöö Läänemere saartel

Käsitööraamat ja DVD film

Projekti KnowSheep väljaanne

Tallinn 2013

MTÜ Hiiu Veis ja Lammas

Projekti KnowSheep rahastatakse Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fondi Kesk-Läänemere programmi INTERREG IV A 2007–2013 saarestike ja saarte allprogrammist.

See trükis väljendab autorite vaateid ja programmi korraldusasutus ei vastuta projektipartnerite poolt koostatud trükiste sisu eest.

Sisutoimetajad: Karen Allas, Anu Sepp

Tehniline toimetaja: Svea Aavik

Tõlkija: Luisa Tõlkebüroo

Fotod: Alar Allas, Anu Sepp, Sonja Tobiasson, Katrin Kabun, Külli Bergholm, Vera Hongell, Annika Michelson, Jill Christiansen, Egon Sepp, Ullversta'n, Eve Anders Eco Fashion, C.O. Bullov, Johannes Pääsuke, Carl Oswald, Kaie Kesküla, Selma Kase, Hanno Luukas, Birgitta Nygren, Rauno Träskelin, Tatu Lertola, Riina Tomberg, Mareli Rannap, Saaremaa Muuseum, Eesti Rahva Muuseum, Eesti Vabaõhumuuseum, Hiiumaa Muuseum, Gute lambaselts, Saaremaa Vill MTÜ, Tallinna Ülikool, Svenska Odlingens Vänneri (SOV) arhiivikogu, Grasp Studio, Hiiu Vill OÜ, Ullversta'n, Villa Ylle

Trükikoda: AS Rebellis

Esikaas ja tagakaas: taustafoto ja kaane kujundus, Alar Allas

Fotod esikaanel (vasakult paremale):

- 1- Rüüitehnikas valmistatud vaip, foto Sonja Tobiasson
- 2- Kinda mustridetail Saaremaalt, foto MTÜ Saaremaa Vill
- 3- Kinnaste mustridetailid Gotlandilt, foto Birgitte Nygren

Esikaanel kootud pilved: Anu Sepp

Sisikaanel: Vaivere naised lambaid niitmas, 1943, Saaremaal, foto: C.E. Kirchoff

Tagumisel sisikaanel: Lambad Turu saarestikus, foto: Johanna Ahlstrand

Kaardiillustratsioon: Aili Allas

© Eesti Taimekasvatuse Instituut

ISBN 978-9949-9119-8-1

SISUKORD

1. Sissejuhatus	Anu Sepp	5
2. Kohalikud lambatõud	Karen Allas	8
3. Saarlaste lambapidamistavad	Merike Sepp	15
4. Töövahendid ja töövõtted läbi aegade	Kaie Kesküla	19
5. Taimedega värvimine	Kaie Kesküla	23
6. Näiteid saarte käsitöötraditsioonidest	Kaie Kesküla, Birgitta Nygren, Sonja Tobiasson	27
7. Traditsioonid ja tänapäev	Katrin Kabun	52
8. Näiteid nüüdisaegsest villadisainist	Karen Allas	58
9. Villa hooldus	Anu Sepp	63
10. Allikad		65

Läänemere saared, millest käesolevas raamatus juttu tuleb, kuuluvad peamiselt Eestile, Soomele ja Rootsile. Saari on sõna otseses mõttes tuhandeid, mõned neist on väiksemad, teised suuremad. Kõige suuremad on Gotland, Saaremaa, Hiiumaa ja Öland.

Mida ühist on saareelanikel? Tugev side Läänemerega ja lambakasvatus. Põhjamaine kliima seadis inimesed sõltuvusse lambanahkadest ja villaseist riideesemeist, mis andsid sooja. Lisaks sai lammastelt liha, mida kasutati toiduks, ning sarvi ja luid, millest valmistati tööriistu. Lambad on olnud väga kasulikud loomad ka saarte rannajoone ja -niitude hooldamisel.

Turu saarestik. Foto: Sonja Tobiasson

Läänemere saared on aegade jooksul olnud vaheastmeks mandri ja avamere vahel nii kaupmeestele kui ka vallutajatele. Nii oli see varasel rauaajal, kui Läänemere ümbruses kujunes välja viikingite kaubandusimpeerium, mis Venemaa jõetee kaudu ulatus Musta mereni ja kestis läbi Hansaliidu kauplemissajastu kuni tänapäevani. Saareelanikke on ajaloo jooksul mõjutanud mitmed kultuurid – Vahemere, Lähis-Ida, Taani, Poola, Saksa, Vene – ja nad ise on olnud erinevate kultuuride edasiandjaks. See peegeldub ka käsitöömustrites.

Oma reisidel käsitöömuseumi ja -kauplusi külastades olen sageli üllatunud, nähes, et sümbolit või mustrit, mida mina pidasin mõnele Eesti saarele omaseks, peetakse ka muu piirkonna traditsiooniliseks mustriks. Kaheksakand, mida mina teadsin „Muhu männana“, on mujal tuntud kui Skandinaavia täht. Veel üks iidne muster, mis on kõigile neile saartele ühine, on „päikeseratas“. Šetlandi saartelt pärit Alice Starmore on Šoti mustrite päritolu otsides viidanud ühe mõjuallikana nn Läänemere ringile (Book of Fair Isle Knitting, lk 16–19).

Sarnaseid mustreid olen ma leidnud kauges paigas – näiteks Tuneesia turul.

Muhu mänd, kudunud Maret Suik. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Nõeltehnikas kudum. Foto: Anu Sepp

Aja jooksul arenesid Läänemere saartel paralleelselt samasugused villakäitlemistehnoloogiad ja -meetodid. Näiteks nõelkudumine kui silmuskudumise iidne vorm, mis ulatub pronksiaega, oli tollal kõikjal levinud tehnika. Rootsis Åsles on leitud kinnas, mis pärineb ajast 200–300 aastat eKr. Gotlandi viikingid kasutasid niisuguseid kindaid kauplemisel (Bush, N., Folk Knitting in Estonia). Lõnga ketramiseks kasutatud vokid ja kudumiseks kasutatud kangasteljed, aga ka muud villa töötlemisel kasutatud tööriistad, on kogu piirkonnas üpris sarnased. Need on pärit 16. sajandi Inglismaalt. On tähelepanuväärne, et tänapäeval kasvab huvi vanade kudumistehnikate taaselustamise vastu.

Ühelt poolt on saared avatud merele ja seega ka teiste kultuuride mõjutustele. Teisalt on olnud aegu, mil merega ümbritsetusel oli vastupidine mõju. See saarelikkuse teine tahk on mõjutanud ka lambapidamist ja käsitööd saartel. Eesti maalambatõug, mis on muutunud haruldaseks, on säilinud Kihnul, Ruhnul, Saaremaal ja Hiiumaal, aga ka Eesti mandriosa äärepoolsetes piirkondades just nende saarte ja piirkondade eraldatuse tõttu. Ka käsitsikootud kinnaste ja kampsunite, rahvarõivaste jms vanad traditsioonilised mustrid ja tehnikad on saartel tänaseni säilinud – jällegi tänu sellele, et saared asuvad omaette.

Folkansambel Bergmans spelmanslag kannab Pargase rahvarõivaid, mille on valmistanud Brages Ab. Foto Vera Hongell

Saaremaa rahvatantsijad . Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Põhja-Euroopa riikides hinnatakse käsitööd kõrgelt ja käsitöötunnid kuuluvad siiani nende riikide koolide õppekavasse. Erilistel puhkudel kantakse tänini uhkusega rahvarõivaid.

Kogu maailmas hakkas huvi kudumite ja kudumise vastu kasvama 1960–1970. aastatel. Skandinaavia kudumid ja kangakudumine muutusid väga populaarseks. Raamatutes ja kudumisajakirjades olid esindatud Läänemere piirkonna läänepoolsed riigid ja Soome. Ülekaalukalt kõige populaarsemad olid Norra ja Rootsi kampsunid (Pagoldh, S., Nordic Knitting).

Eesti kultuur aga oli sel ajal Nõukogude okupatsiooni tõttu ülejäänud maailmast ära lõigatud. Veidi aega pärast Eesti taasiseseisvumist, 1999. aastal, avaldas ameeriklanna Nancy Bush raamatu „Folk Knitting in Estonia“, mis annab suurepärase ülevaate ajaloost ja rahvakultuurist, sealhulgas kudumismustritest. Tänu sellele kasvas kogu maailmas huvi Eesti kudumite ja mustrite vastu.

Tänapäeval antakse Eestis igal aastal välja villa- ja käsitööteemalisi raamatuid, kuid paljud neist ei ole inglise keeles kättesaadavad. Siiski annab see vabaduseaeg meile kõigile võimaluse külastada Läänemere naabersaari ning jagada taas oma oskusi ja andeid, nagu viikingite ajal.

Oleme väga tänulikud sellist teabevahetust soodustavate algatuste eest ja rahalise toetuse eest, mida me projekti **KnowSheep** raames oleme saanud.

See raamat annab ülevaate villatehnoloogiate ja -käitlemise arengust Läänemere saartel. Oma teadmisi jagavad suurematelt saartelt pärit autorid.

Raamatuga on kaasas erinevaid tehnikaid illustreeriv DVD, mis pakub kindlasti huvi nii õpilastele kui ka kogenud käsitöömeistritele. Täpsemat ja põhjalikumat teavet leiab raamatu lõpus loetletud allikatest.

Viimased kiidu- ja tänusõnad lähevad Karen Allasele, meie oma „karjakoerale“, kes meie kõigi tööd koordineeris ja õigesse rööpasse suunas.

Saare käsitöölised reisil Gotlandi, osalema KreaTovi viltimise sümposionil.

Eesti, Soome ja Rootsi maalambad kuuluvad Põhja-Euroopa lühisabalammaste perekonda. Need tõud on elanud kogu Põhja-Euroopat hõlmavates piirkondades alates rauaajast ja mõnes paigas veelgi varem.

Saaremaa noorema kiviaja (4900–1800 eKr) ja pronksiaja (1800–500 eKr) asulakohtadest leitud luuesemete uurimine võimaldab kindlaks teha, millal hakkasid inimesed enda elatamisel tuginema koduloomadele, sealhulgas lammastele. Kui nooremal kiviajal kasutati odaotste ja naasklite valmistamiseks hülge-, kala- ja metsloomaluid, siis pronksiajal tehti niisuguseid esemeid peamiselt koduloomade luudest. Huvitav on märkida, et Saaremaa pronksiaja asulakohtadest leitud naasklid (naha töötlemiseks ja tekstiilesemete valmistamiseks kasutatud teravaotsalised tööriistad) olid tavaliselt tehtud kitsede või lammaste kämbla- või põialuudest ning et kitsede ja lammaste luud on säilinud loomajäänuste seas kõige arvukamad, kusjuures neile järgnevad veiste, sigade ja hobuste luud.

Pronksiaeg – lamba või kitse sääreluust valmistatud odaots.

Luunaasklid lamba või kitse kämbla- või põialuudest. Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi arheoloogia kollektsioonist.

Lambasabad

Põhja-Euroopa lühisabalambatõugudel on teatud ühiseid jooni. Neil on lühike saba, mille juur on lai ja mis järk-järgult kitseneb kuni otsani. Nägu ja jalad on villavabad. Nii uted kui ja jäärad võivad olla sarvedega või sarvitud. Nad on teiste tõugudega võrreldes väiksemad. Enamasti on need lambad elujõulised, terved ja ka head emad. Villakus esineb väga mitmesuguseid laiike ja värve – puhas valge, sügavmust, erinevad halli ja pruuni varjundid ning punakaspruun.

Pikasabaline lammas. Foto: Alar Allas

Lühisabalised Eesti maalambad. Foto: Annika Michelson

Neid lambaid nimetatakse ka maalammasteks, mis tähendab, et nad on arenenud suuresti looduslike protsesside käigus, kohandudes keskkonnaga, kus nad elavad. Hilisemad lambatõud seevastu on aretatud selektiivselt, et nad vastaksid teatavatele tunnustennormidele. Tavaliselt on maatõud aretatud tõugudega võrreldes geneetiliselt ja füüsiliselt mitmekesisemad. Paljud aretatud tõud on välja kujunenud maatõugude ühtlustamise püüete tulemusena.

Sõltuvalt kohalikust kliimast ja keskkonnast – kas ilm on külmem või vihmase, kas lambad elavad mere ääres või metsas – on Põhja-Euroopa lühisambalammaste erinevatel liikidel eri riikides aja jooksul kujunenud välja erinevad omadused, sealhulgas erinevat tüüpi vill, mida iseloomustab erisugune säbarus, läige ja pehmus.

Soomes kuuluvad sellesse iidsesse lambaperekonda ahvenamaa lammas, kainuu hall ja soome maalammast. Eestis nimetatakse neid lambaid eesti maalammasteks. Gotlandil on kõige ürgsem gute lammas. Ka Rootsi mandriosas leidub mitu haruldast maalambatõugu (dala-pals, fjällnäs, gestrike, helsinge, klövsjö, roslagi, svärdsjö, värmland, åsen).

Soome maalammast. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Gute lammas. Foto: Gute lambaselts, Nykil, Rootsi

Eesti maalammast. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Ahvenamaa lammas. Foto: Sonja Tobiasson

Põhja-Euroopa lühisambalammaste perekonda kuuluvad lambad elavad ka Islandil (islandi lammas) ja Šetlandi saartel (šetlandi lammas). Seda lambatõugu levitasid viikingid, kes võtsid lambaid oma reisidele kaasa, et varustada meeskonda teekonnal liha, villa ja nahkadega.

Aja jooksul tõrjusid sisse toodud suuremad, pikasabalised lambatõud paljud lühisabalambatõud järk-järgult kõrvalle. Tänapäeval on mitu Põhja-Euroopa lühisabalambatõugu muutunud omaenda geograafilises piirkonnas haruldaseks. Mõned neist on kuulutatud ohustatud liigiks ja võetud kaitse alla. Selle tulemuseni on viinud villatööstuse ajalooline areng.

Peenem vill

Keskajal oli villakaubandus Euroopas väga tulus äri. Eriti head hinda saadi peenekiulise villa eest, sest peenvillane kalev oli eliidi seas väga nõutud. Kohalike lambatõugude vill sobis käsitsi kudumiseks, kangakudumiseks ja viltimiseks, kuid kalevi tootmiseks oli see liiga jämedatoimeline. Seetõttu hakati Põhjamaadesse importima peene villaga pikasabalisi lambatõuge, näiteks meriino lambaid.

Gustav Vasa valitsemisajal (1523–1560) asus Rootsi riik importima Saksamaalt ja Inglismaalt lambaid, keda kasvatati Rootsi kuningakoja mõisates. 18. sajandil algatati taas peenvillaliste lambatõugude sissetoomine. Riik maksis rahalist preemiat talupidajatele ja importijatele, kes aitasid kaasa meriino lammaste arvu suurendamisele Rootsis. Riigi eesmärk oli luua tugev tekstiilitööstus, järgides Inglismaa eeskju. Talurahvas oli uute tõugude vastu ja eelistas kohalikke tõuge, mille jäme vill sobis kodukootud kanga valmistamiseks. See huvide konflikt kestis mitu sajandit. 20. sajandil lammaste arv vähenes ja tekstiilitööstuse osatähtsus langes, sest Austraalias, Uus-Meremaal ja Lõuna-Ameerikas toodeti pehmemat villa madalamate hindadega.

Ka Eestisse toodi sakslastest mõisnike algatusel sisse peenvillalambaid, eriti meriino lambaid. 19. sajandi esimest poolt on Eestis nimetatud peenvillalammaste perioodiks. Lammaste arv kasvas nii kiiresti, et 1840. aastal oli Eestis ja Liivimaal 208820 peenvillalammast või peenvillalamba ja maalamba ristandit. Seda oli päris palju – tänapäeval on Eestis lambaid vähem kui pool sellest arvust. Kuna konkurents Austraalia meriinovillaga viis peenvilla hinnad alla, hakkasid mõisnikud importima lihalambaid. 19. sajandi teist poolt on nimetatud lihalammaste perioodiks.

Soomes imporditi peenvillalambaid Saksamaalt ja Rootsist. Otse Hispaaniast toodi ligikaudu 1800 meriino lammast. Valitsusele tehti ettepanek asendada kõik maalambajärad puhtatõuliste meriino järadega. Talupidajad aga seda ei pooldanud ning toetus peenvillatõugudele vähenes veelgi, kui turule sisenes Austraalia vill ja kohalik tekstiilitööstus läks langusesse. Nagu ka Eestis, keskendus tähelepanu nüüd lihalammaste kasvatamisele.

Uute aretusalgatustega tuldi välja 20. sajandi algul, kuid neil algatustel olid erinevad eesmärgid ja tulemused. Eestis aretati 1926. aastal alanud sihipäraste ristamiste tulemusena kaks uut lambatõugu: eesti tumedapealine lammas, kes on kohaliku maalamba ning šropširi ja oksforddauni lammaste ristand, ja eesti valgepealine lammas, kes on kohaliku maalamba ja ševioti lamba ristand. Neid tõuge tunnustati uute lambatõugudena 1958. aastal. Nende tõugude aretamisel peeti ennekõike silmas liha kvaliteedi parandamist ja neid tõuge on taludes kõige arvukamalt kogu Eestis, sealhulgas saartel. Kuna tegemist on peamiselt lihalammastega, ei ole nende vill käsitöölise seas kuigi hinnatud. Teistes riikides kasutatakse sellist villa muude toodete, näiteks soojustuse valmistamiseks.

Väikesi maalambakarju oli Eestis alles vaid vähestes taludes kaugemates piirkondades, muu hulgas Eesti saartel. Paljud talupidajad ostavad maalambaid, püüdes vabatahtlike algatuste korras neid säilitada ja maalammaste arvukust suurendada. Erinevalt Rootsi ja Soome maalammastest ei ole Eesti maalambatõugu ametlikult tunnustatud ja maalammaste arv ei ole täpselt teada, sest sellist liigitust Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ametis ei ole. MTÜ Maadjas andmetel on Eestis umbes 500 maalammast (2013). Kuigi nende vill on käsitöölise seas nõutud, eriti nende käsitöölise seas, kes panevad rõhku looduslikele värvidele, kasutab suurem osa käsitöölisi siiski imporditud lõngu, mis pakuvad suuremat värvivalikut ja mida on pidevalt saada.

Gotlandi ja gute lambad

Gotlandi gute lammas (rootsi k. gutefår) on peaaegu kadunud. 1940. aastal oli alles vähem kui 20 sarvedega lammast. Väike rühm talupidajaid asus tegelema sarviliste gute lammaste säilitamisega ja nende arv kasvas taas. Alates 1977. aastast seadis gute lambakasvatajate ühing enesele ülesandeks selle tõu säilitamise ja nüüdseks on gute lammaste arv ligikaudu 7000.

Gotlandi lammas (rootsi k. pälsfår) on saanud üsna kuulsaks tänu oma lakkis ja siidisele hallile villale, mida kasutatakse kasukate, vestide ja mööblikatete valmistamiseks. 1920. aastatel alguse saanud sihipärase aretamise ja intensiivse valiku tulemusena on saadud tänapäevane lammas. Seda kasvatatakse nii liha kui ka villa saamiseks ning vill sobib hästi viltimiseks ja kudumiseks. Gotlandi lambaid on umbes 15000 ja nad moodustavad ligikaudu 23% saarel elavatest lammastest.

Gotlandi lambad. Foto: Külli Bergbolm

**Gotlandi lamba vill.
Foto: Saaremaa Vill MTÜ**

Soome ja Ahvenamaa lambad

Soome maalamba selektiivne aretamine algas pärast Soome Lambakasvatuseühingu loomist 1918. aastal. Eesmärk oli parandada nii liha- kui ka villatoodangut. Praegu on Soomes umbes 15 000 Soome maalambautte. Soome maalamba liha ja vill on kõrge kvaliteediga.

Kui Ahvenamaa lambad 1980. aastal kokku koguti, ilmnes, et see kohalik tõug on peaaegu välja surnud. Nüüdseks on populatsioon kasvanud umbes 1200 lambani (2012).

Paljud käsitöölised ja moeloojad on viimastel aastatel sidunud end kohaliku toodangu ostmist toetava liikumisega ning loovad tooteid, mis on suunatud sellele kasvavale nišiturule. Paljud inimesed seostavad seda liikumist toiduga, kuna kohaliku toidu ostmise eeliste teemal on korraldatud palju teavituskampaniaid. Tänapäeval soovib tark tarbija täpselt teada, kust on pärit toit, mida ta sööb, kuni talu ja talupidaja nimeni välja. Turistid on eriti huvitatud tõeliselt autentsetest kohalikest kogemustest, olgu siis piirkonna toitumise maitsmisel või käsitöö ostmisel. Need head põhjused, miks tasub osta kohalikku toitu, kehtivad ka tekstiilide puhul. Kohalike toodete ostmine aitab toetada kohalikku majandust, talupidajat, keskkonda ja kogukonda.

Kohalike lambatõugude kui toormaterjali allika esiletoomine annab lisaväärtust tänapäeval Läänemere saartel valmistatud käsitöösemetele.

Kohalik käsitöö talupidajate turul Pargases, Soomes. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

**Lõng enda kasvatatud lammastelt – Stentorpi farm kasutab oma eksklusiivsete toodete jaoks soome maalamba villa.
Fotod: Jill Christiansen, Stentorp**

Soome maalambad Stentorpis. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Gotlandi lamba nahkadeest valmistatud padjakatted. Laila Gustavssoni disain, Gotland.

Gotlandi lamba nahkadeest valmistatud sussid, Laila Gustavssoni disain, Gotland

Toolipadjad, Annika Grandeliuse disain, Ullversta'n, Gotland. Fotod: Ullversta'n

Rõivadisainer Eve Anders kasutab Anneli Ärmpalu karjast pärit eesti maalammaste villa. Antud fotokampaania osutab piltlikult lambavilla humaansele kasutusele – villakust saab kehakate alasti inimesele, vabastades lamba palavast kasukast. Foto: Eve Anders Eco Fashion

Lambapidamine oli Sõrve kandis väga tähtsal kohal. Üsna pikka aega on siinkandis neid loomi armastatud. Isegi nõukogude valitsuse ajal olid Ansekülas kolhoosi lautades lambad ja neid karjatasid suvevaheajal oma küla lapsed. Rannarahvas karjatas lambaid mereäärsetel rannaniitudel, kus karjane käis lammastega kaasas. Karjamaadel ei olnud aedasad, sest käidi piki rannaäärt. Seal kasvas selline taimestik, mis sobis hästi lambale. Erinev liigirohkus taimestikus tagab lambale hea ja kvaliteetse villa.

Lammaste pesemine mererannas 1932. a. 3958:82 Saaremaa Muuseum

Pärimuslikud kombed

- Mardipäeval ei tohtinud teha ühtegi villaga ja ketramisega seotud tööd.
- Kui lammas pügamise ajal situb, siis sigineb, kui kuseb, siis kahaneb. Seda tava oli ka mujal Eestis, näiteks Halliste kihelkonnas (Lõuna-Eestis).
- Rannarahva veepidu peeti selleks, et usuti järgmisel aastal saada paremat ja pehmemat villa. Seda peeti peale lambapesu meres ja kaldal.
- Jäära kotikarvad põeti neidude tarvis, et nad punuksid seda kuue alläärde, siis pidavat nad kindla peale mehele saama.
- Ei nälgenud lammas villa kasvata.
- Rannarahvas tegi mitmeid töid talgukorras mere ääres kui ka üksteise taludes. Seltsis läks töö libedamalt, sai uudiseid kuulda ja päeva lõpus pidu pidada.
- Igas külas oli üks kindel karjane, kes kutsus igast talust lambad kokku ja viis mere äärde. Tal oli selleks oma meetod, lambad reageerisid sellele harjumuslikult. Mõned kasutasid selleks pajust tehtud vilepilli, teised jällegi pikka kasetohust valmistatud karjase pasunat. Küla karjast kutsuti vahva nimega, näiteks minu vanaema hüüti Lamba-Liiniks. Ta pärisnimi oli Aki-Liina. Kui ta pidi karja minema, tavatses ta öelda lühidalt, et ta läheb nüüd lamba.

Lamba pesemine ja pügamine

Vanasti pesti ja pügati lambaid aprillis või mais. Siis ei olnud veel kärbeste ja parmude ohtu. Muidugi meres oli vesi veel jahe, aga see värskendas ja karastas kevadväsimume vastu. Naised panid jalga villased sukad ja selga villased riided, ning mindi merre. Villane materjal annab sooja isegi märjana. Lambal oli kasukas omast käest. Lamba pea hoiti üleval ja vill hõljus merevees – nii tulid kõik kadakaokkad ja praht paremini välja. Hõõruti ja leotati külmas vees päikselise ilmaga. Madalas vees oligi kevadpäikse kuumus vee soojemaks muutnud. Kui töö sai tehtud, ujuti koos riietega ja pritsiti ühteteist veega. Rannas oli üks suur veepidu. Nagu ikka talgudel kombeks oli.

Lammaste pesemise talgud Sõrve rannas 2010. a. Fotod: Egon Sepp

Lammas pidi kuivama üks kuni kolm päeva, siis sai alles hakata teda pügama. Siinkandis nimetati pügamisriistu lambaraudadeks. Selle töö läbiviimiseks oli vaja parajat pinki, kuhu lammas pandi peale nii, et jalad ulatusid maapinnani. Üks pikem rihm seoti ümber pügaja öla ja teine pool ümber lamba kaela. Sellisel juhul ei olnud vaja kahte inimest appi ja lammas oli rahulikult paigal. Vill sorteeriti riide või võrkottidesse ja riputati kõrvalhoone lakke naelte otsa kuiva koha peale. Enamasti jäeti pügatud vill pesemata. Seda oli lihtsam kedrata. Alles hiljem, kui lõngad valmis, pesti neid vihmaveega. Kui nimetatud vett ei olnud piisavalt kogutud, kõlbas ka jõe ja järve vesi. Villa pesemisel on soovitatav kasutada pehmet vett. Eriti hea on vihmavesi.

Villa pesemine

Pesemisainetest kasutatakse kodumajapidamises kõige rohkem harilikku seepi ja pesusoodat. Neid aineid võetakse võrdsetes kogustes, nimelt 25–30g 10 liitri vee kohta. Pesuvalgendajat ei tohi kasutada. Sooda lisatakse vanni esimesena, sest see kõrvaldab karedast veest osa lubjasoolasid. Seep lõigatakse helvesteks ning lahustatakse kuumas vees eraldi nõus. Valmistatud seebilahus valatakse pesuvette.

Seebi- ja soodavee pesulahuse temperatuur ei tohi olla üle 45°–50°C. Seebivee pesemisel eraldub rasuhigi, mis moodustab emulsiooni. Pesemisel on tähtis, et teatud osa rasva jääks villakiule alles, kuna ülemäära puhas vill muutub karmiks. Pesta tuleb kaunis kiiresti, et lahuses ujuv mustus ei langeks villakiule tagasi. Pesemise lõpul on otstarbekas lisada pesulahusele 35°–40° C sooja vett nii palju, et osa pesulahusest saaks üle nõu serva maha voolata.

Pesemiseks võib kasutada ka tavalist pesu- või rohelist seepi, mis loputatakse välja rohke veega.

Enne villa pesemist eraldatakse sellest kõik sõnnikused tükid. Tugevasti määrdunud vill pestakse eraldi. Enne pesemist leotatakse villa 35°–40° C vees vannis, toobris või künas. Leotusvette pole tarvis lisada seepi ega soodat, sest vill sisaldab küllalt leeliselisi aineid. Leotatakse 6–8 tundi, villa kepi või mõlaga paar korda läbi segades. Leotamise lõpul tõstetakse vill teise nõusse, kus see külma veega üle valatakse.

Villa eelpesemise vee temperatuur peab olema 40°–45° C. Eelpesemine seisneb selles, et villa ujutatakse vees edasi-tagasi (tugev muljumine ja hõõrumine käte vahel pole soovitatav). Sel viisil pestes langeb kogu mineraalne mustus (liiv, muld, savi) villast välja ning vajub nõu põhja. Eelpesemise aeg oleneb villa hulgast ja kestab 20–40

minutit. Pärast seda tõstetakse vill ettevaatlikult pesuveest välja, et põhja sadestunud mustus ei tuleks villaga kaasa. Villa nõrutatakse, loputatakse pesunõu puhtaks. Pärast loputamist asetatakse läbipigistatud vill kuivama. Kuivatada võib välisõhus (mitte päikese käes) või hea õhuvahetusega ruumis.

Villast sõnnikutükkide eemaldamine.

Villa eelpesu.

Kuivatamise ajal ei tohi temperatuur tõusta üle 50°C. Villa segamine kiirendab kuivamist. Kuivatatud vill sisaldab harilikult 15–16% niiskust.

Pesemisvead võivad olla villa jäänud rasuhigi, mis teeb villa kleepuvaks. Villa kleepuvus võib olla tingitud ka karedas vees tekkinud lubjaseebist. Veaks tuleb pidada ka liigset pesemist, mille tagajärjel eraldub villakiult kogu rasv. See tekib sel korral, kui pesulahusesse lisatakse liiga palju pesemisvahendeid. Rasvavaene vill on karm, kare ja habras. On tähtis, et rasvasisaldus ei langeks alla 0,5–0,8%. Pesemise veaks on ka villa vanumine, mille tulemusena vill vildistub. Vill vanub kergesti siis, kui teda kuumas seebivees tugevasti muljutakse ja hõõrutakse. Vill tuleb pesta võimalikult kiiresti pärast pügamist. Kolm kuud seisnud pesemata vill on muutunud kollaseks ega muutu ka pestes valgeks.

Villa kuivatamine. Fotod: Saaremaa Vill MTÜ

Ketramine

Kedervars. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Lõngaketramine oli üks tähtsamaid ja raskemaid naiste töid. Vanimaks ketrusvahendiks oli kedervars e. värten.

Enne kui villa sai kaarima hakata, tuli vill noppida õues, külmemapoolse tuule käes, puhtaks ja lahkeks. Villa kaarimiseks ja ketramiseks köeti saun kuumaks ja mindi sauna sooja eesruumi, kus oli ka parajalt niiskust. Lõng hakkas siis premini jooksuma. Enamasti kedrati pesemata villa, kuna enne niitmist pesti lammast. Kaaridega, neid nimetati mujal maakonnas kraasideks, tehti kaaritäied ette ja saigi neid ketrama hakata. Teiseks võimaluseks oli toas kuuma ahju või pliidi ees kaarida, kedrata.

Muhu naine ketramas 1913. a.

Foto: J. Pääsuke, 3761:2555 Saaremaa Muuseum

Huvitavaid sõnu oli Sõrve kandis kasutusel. Näiteks vokk oli okk. Ja sõrve keeles öeldakse: “akame nüid okkima”. Kui lõng lipsas voki suust sisse: “juugas ää”. Voki suu oli “kurk”. Ja neid püstisi nikerdatud pulki, mille vahel oli pool, nimetati “sarvedeks”.

- *igäüks pidi uskumuse kohaselt ketrama alati oma vokiga*
- *muud asja saab küll metsast, aga isekasvand okiratast mette.*

Vanasti kammiti vill ette, et saada kammlõnga. See oli siledam ja kvaliteetsem lõng, mis ei torkinud. Lambavillaga kedrati segamini jänese, rebase ja ka koera villa.

Kõik need kombed ja tavad on jõudnud ka tänapäeva ühes uuenduste ja veidrustega. Hea, et on põlvest põlve kantud edasi vanu talupojatarkusi, sest igas uskumises on tõetera sees ja on aidanud ellu jääda meil eestlastel, saarlastel ja ka sõrulastel.

4

Töövahendid ja töövõtted läbi aegade

Kaie Kesküla

Jämaja (Saaremaa) naine kraasimas 1929. a.
Foto: C. O. Bullov, Saaremaa Muuseum 3235:2

Villa töötlemine muinasajal toimus eelkõige oma pere tarbeks. Kedervarre ja püsttelgede tööjõudlus oli väike ning tõenäoliselt ei olnud ka tollased lambatõud eriti villarikkad.

Käsitöölise – sepa, pottsepa, kangru ja teiste meistrimeeste – ametist saame rääkida keskaja arenedes. Tekkisid linnad, mõisate juurde tuli käsitöölisi ka väljastpoolt Eestit. Nad tõid endaga kaasa uued, suurema jõudlusega töövahendid ja pikapeale levisid need ka kohaliku rahva seas.

19. sajand ja eriti selle viimane veerand tõid veelgi uuendusi. Sellest hoolimata anti ikka vanematelt lastele edasi traditsioonilisi tekstiilkäsitöö oskusi. 20. sajandi II poole sündmused Eestis (II maailmasõda ja nõukogude võimu aastad) näitasid, et seda oli vaja.

Villa töötlemine keskajal – kraasid, vokk, hasplid, keripuud

Villa töötlemise hõlbustamiseks hakati keskaja Euroopas alates 12. sajandist kasutama metallpiidega kraase, mille üks pool oli kinnitatud pingi külge. Sellest väiksemad käsikraasid jõudsid Eestisse 19. sajandil.

Umbes 15.–16. sajandil hakati Euroopas lõnga ketramiseks ja korrutamiseks kasutama vokki. (Viires, 2006, lk 180). Algselt aeti vokitast ringi käsitsi, hiljem hakkas levima tallalauaga vokk. Eestisse veeti vokka sisse juba 16. sajandil, 17. sajandil kedrati sellega mõisates ja sajand hiljem juba talurahva kodudes. Enamlevinud oli kaldvokk. 19. sajandil telliti vokka külatreialitelt ja kraase kraasimeistrilt, muud töövahendid valmistati kodus ise.

Käsikraasid
Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Poolivokk, kaldvokk,
ERM A 764:166

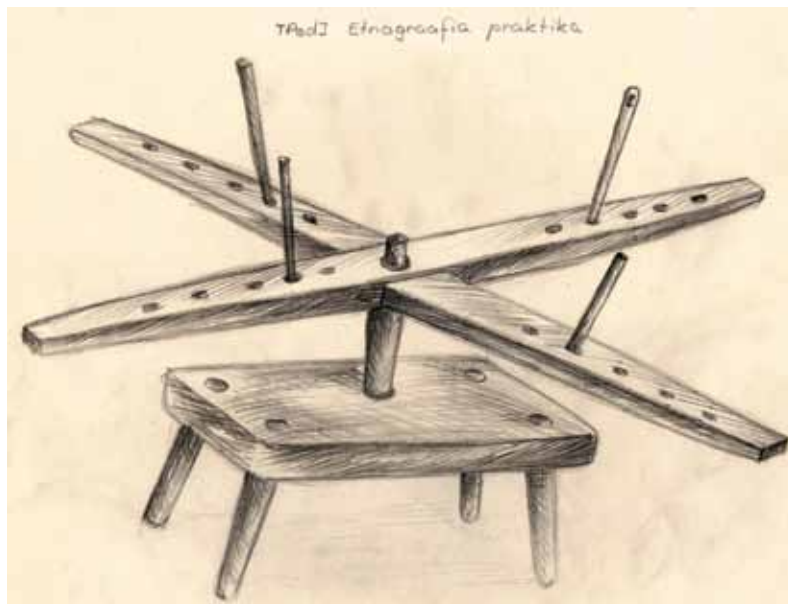
Püstvokk, ERM A 584:10,
Eesti Rahva Muuseum

Kedratud lõnga edasiseks töötlemiseks tuli see vihti ajada. Muinasaegset viipsikut asendas siin **haspel**. Veel 19. sajandi I poolel kinnitati hasplid seinale, siis hakati kasutama ka jalaga haspleid.

Vihist keriti lõng vajadusel uuesti keradesse **kerilaua** abil. Nii haspli kui kerilaua abil sai arvestada lõnga pikkust, mis oli kanga loomisel väga oluline. Mõõtmise aluseks oli küünar (1 küünar = ca 53 cm). Haspli übermõõt oli 4–7 küünart ja 60 ringi lõnga hasplil loeti üheks pasmaks. Lõkshasplil oli hammasrattaga süsteem, mis lõngu luges (Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist, 2000, lk 32) Pasmad seoti lõdva märgilõngaga kinni, lõngaviht ehk hasplitäis koosneski pasmastest. (K.Konsin, 1979, lk 22–27).

Haspel. ERM EJ 220:11

Keripuud. ERM EJ 481:39, Eesti Rahva Muuseum

Villa ja lina töötlemiseks oli sügistalvine aeg, kui muud talutööd tehtud. Peale mardipäeva (10. november) alustati linade ketramisega. Järgnes villade kraasimine, mida on tehtud ka talgute korras. Küünlapäevaks (2. veebruar) pidid ka villad kedratud olema.

Kangalõimeks kedrati tihedama keeruga peenem lõim lamba seljavillast ja koeks laugjam lõng. (K.Konsin, 1979, lk 13–14)

Esimesed villaveskid rajati Eestis 1890ndatel aastatel, neis kraasiti ja kedrati lõnga, harvem kooti kangaid. Sellega seoses hakati taludes lambaid 2 korda aastas pügama (varem 3–4 korda aastas), sest vabrikud ei tahtnud lühikest villa. Suka- ja kindalõng valmistati aga ikka kodus.

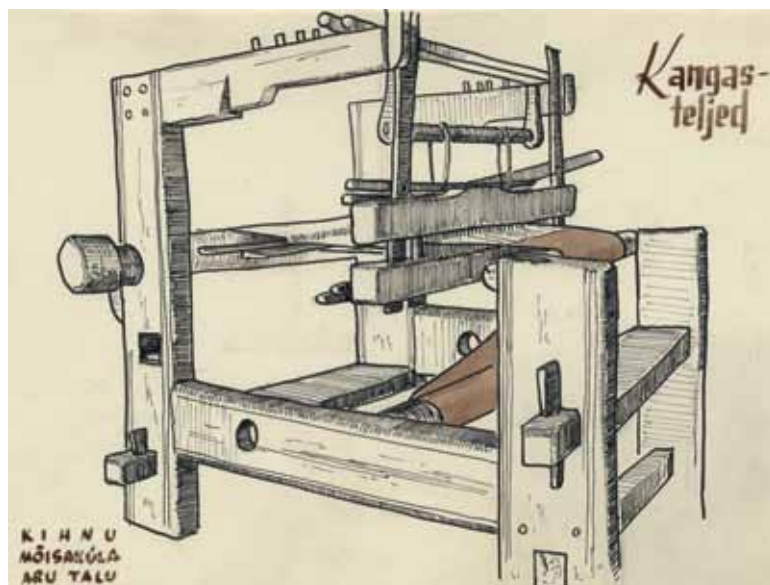
Silmuskudumise töövahendid

Silmuskudumise roll villasest lõngast valmistatud käsitööde seas tundub kangakudumisest väiksem. Põhjus on ilmselt selles, et töövahendid olid palju lihtsamad ja kudumine ise toimus muude tööde kõrvalt peaaegu aastaringi. 19. sajandil kooti Eestis põhiliselt kindaid ja sokke (sukki) nii argipäevadeks kui pidulikeks sündmusteks. Vähem levinud olid kootud kampsunid ja pitsilised rätid.

Ringselt kudumiseks olid vask- või terasvardad. Pitsrätte kooti kergete puuvarrastega, mis valmistati kodus, parimaks materjaliks peeti sirelit.

Kangakudumise töövahendid

Lõngatöötlemise jõudluse suurenedes ei piisanud enam muistsetest püsttelgedest. Röhtsaid kangastelgi on usutavasti tuntud juba 13. sajandil, kuid talurahva sekka levisid nõ maateljed koos muude vahenditega 17. sajandil. (Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist, 2000, lk 64)

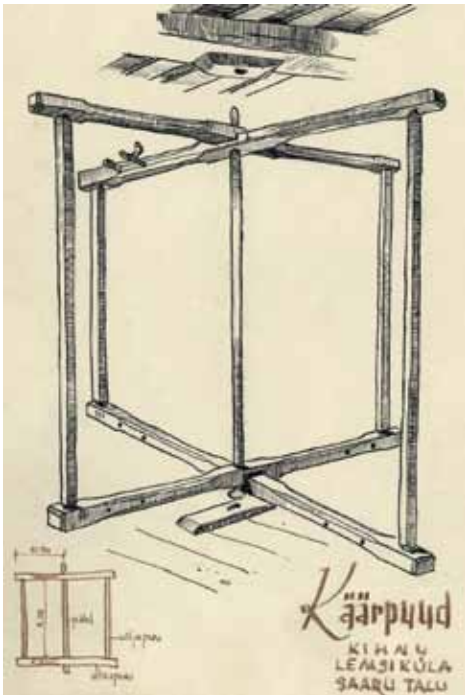
**Maateljed, ERM EJ 220:16,
Eesti Rahva Muuseum**

Maatelgi e lihttelgi iseloomustavad küljepuudega ühendatud neli tugiposti e sammast. Tavaliselt on esimesed postid madalamad ja nende vahel on kuduja istepink. Tagumised sambad kannavad haripuid. Haripuudele toetuvate ristpuude küljes ripuvad 2–4 **niit**, samuti **suga** (nö ülemine soalaad). Niite liigutamine toimub puust plokkide ehk kolkide vahendusel. Maatelgede laius on 2 küünart ehk 110–120 cm ja neil saab kududa kitsamaid lihtsama sidusega (labane, toimne) ning sisse põimitud mustritega kangaid (naastpõime, pindpõime). Tekkide ja vaipade puhul tuleb kududa kaks kangalaidu ja need kokku õmmelda.

Maateljed e. lihtteljed Turu muuseumis. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Kangruteljed (kirikangasteljed, soome teljed) hakkasid taludes levima alates 19. sajandi lõpust. Tagumised sambad on madalad, sammastevahelisele küljpuule toetub keskpuu ja sellele vipiraam. Niite liigutamiseks on vippide ja vaheldajate süsteem. Kuni 8 niit võimaldavad kududa keerulisemaid ja tuletatud siduseid. Kangruteljed on vähemalt 3 küünra (ca 160 cm) laiused ja sageli on soalaad kinnitatud esimeste sammaste allsõlmes (nö alumine

**Käärpuud, ERM EJ 220:14,
Eesti Rahva Muuseum**

soolaad). Põhk on enamasti kangastelgedest eraldi (K.Konsin, 1979, lk 29–33).

Lõime loomiseks ehk käärimiseks tulid 19. sajandi I poolel kasutusele **käärpuud**. Enne seda kääriti kangast seinu löödud pulkadel.

Käärpuude übermoot oli 8, 10 või 12 küünart, seeläbi sai arvestada kääritava kanga pikkust. Töö kiirendamiseks kääriti mitu lõnga korraga Segimineku vältimiseks jooksis iga lõng eraldi kerast, mis asusid jaotustega kastis (käärkast). Kui lõngu oli üle nelja, võeti appi ka aukudega käärlaud. (K.Konsin, 1979, lk 22–27).

Nagu vokke, nii valmistasid kangastelgi 19. sajandil meistrid, kelle käest neid telliti. Tellimise peale tehti ka kangasoad. Muude lisatarvikute valmistamisega saadi kodus hakkama.

Kangaid kooti talve teisel poolel, kui päevad olid juba pikemad ja päike paistis. Esmalt kooti linased materjalid ja siis villased. Vaesemates peredes igal aastal villast kangast ei kootud. Usin kuduja kudus päevas lihtsat kangast üle 5 meetri. (K. Konsin, 1979, lk 47)

Kaasaegsed töövahendid

Tänapäevalgi leidub Eestis veel vanemaid inimesi, kes oskavad käsikraasidega kraasida ja vokiga kedrata ning kasutavad selleks 20.

sajandi esimesest poolest kodudes säilinud töövahendeid. Telgede kasutamises tekkis möödunud sajandi II poolel paus, sest tööstuslikult toodetud rõiva- ja sisustuskangad tõrjusid kodukootud materjalid kõrvale. 1950-ndate aastate lõpul soovitati koolides õpetada kodu kaunistamiseks vajalike esemete kudumist. Kangastelgi kasutasid ka tekstiilikunstnikud.

Taasiseseisvunud Eestis hakati elustama vanu traditsioone. Paljud vanad teljed (nii liht- kui kirikangasteljed) on leidnud koha töötubades ja käsitööseltsides. Hästi hoitud kangastelgede puhul pole vanus oluline. Enamasti kootakse neil lihtsaid esemeid ja villast lõnga selleks ise ei valmistata.

Tõsisid villahuvilisi leidub aga tekstiilikunstnike, lambakasvatuse- ja turismitalude omanike seas. Väikeses koguses käsitöölõnga tootmiseks müügi eesmärgil või piiratud koguses toodangu valmistamiseks võetakse appi tööd hõlbustavad kvaliteetsed töövahendid, loobumata seejuures käsitööst. Trummelkraase, kaasaegseid vokke ja vääriskuust hästi tasakaalustatud kedervarsi toodetakse väljaspool Eestit. Tuntumad firmad on Ashford ja Louët. Meile lähim pika traditsiooniga kangastelgede tootja on soomlaste Toikka.

Siit samm edasi on juba elektrilised vokid, samuti kangasteljed, kus kudumisel ja kudumi kavandamisel on abiks arvuti.

**Elektriline vokk ja kedervarte komplekt firmalt Ashford.
www.ashford.co.nz**

**Püstvokk firmalt Louët.
www.louet.nl**

Saaremaa lammaste lõnga loomulikud värvid. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Naturaalne lambavill esineb iseenesest juba mitmes värvitoonis: must, valge, hall ja pruun. Toone saab segada, helestada ja tumestada erinevaid villu kokku kraasides. Minimaalselt kaht värvi kasutades saab olenevalt tehnoloogiast üsna mitmekesise kujundusega pindu.

Siiski tahtis juba muinasaja inimene oma pidulikumates rõivastes (milles ta sageli ka maeti) veidikenegi värvi näha. 19. sajandi lõpuni olid Eestis riidevärvi allikateks põhiliselt koduümbruse taimed. Villa värviti tavaliselt villa või lõngana ja ta värvus paremini kui lina. Eelistatumad värvid olid sinine, punane ja roheline (Jüri Peets, 1998, lk 279) Üldjuhul on taimedega värvitud toonid siiski pehmed ja pastelsed.

Sinise värvi allikaks on Euroopas 18. sajandini olnud sinerõigas (*Isatis tinctoria*), mis kasvab looduslikult ka Eesti läänerannikul. (Ilves, lk 1) 18. sajandil asendas seda lõuna poolt sisse toodud ja eelnevalt töödeldud värvindigo (*Indigofera tinctoria*), mille värvaine on põhimõtteliselt sama. See muudeti veeslahustuvaks tugevas aluselises keskkonnas, mis tekitati uriini kääritates. Erinevalt teistest Eestis kasutatud taimsetest värvidest on indigo küüpvärv st kinnistub õhuhapniku mõjul. Lahuses hoitud materjal muutus siniseks alles kuivades. (Jüri Peets, 1998, lk 291)

Punast värvi saadi värvimadara (*Galium boreale*) juurtest. Madarapunane on soe ja tume punane, kergelt pruunika varjundiga.

Rohelist tooni võib saada näiteks nõgeste või naistepunaga värvides, kuid sellel on enamasti kollakas või tuhm varjund. Ilusam toon tekib eelnevalt kollaseks värvitud materjali indigoga üle värvides. Kollase värvi allikaks sobivad paljud taimed nt kaselehed või kollane karikakar.

Taimedega värvitud lõng tõstetakse pajast välja.

Taimedega värvimise protsess algab värvitaimede kogumisest. Värskeid taimi ja lõnga võetakse kaaluliselt vähemalt võrdselt, kuivatatud taimi rohkem. Värsked taimed annavad ka rohkem värvi.

Värvileeme saamiseks taimi keedetakse, harvem leotatakse. Parim on pehme vesi. Värvide kinnitamiseks kasutatakse peitsaineid (sool, äädikas, sooda, maarjajää, vase- ja rauavitriol). Peitsiga mõjutamiseks võib lõnga enne või pärast värvimist peitsilahuses leotada, samuti võib peitsi lisada värvileemele.

Värvimise tulemust võivad mõjutada mitmed ettenägematud asjaolud alates taimede kasvukohast ja kasvufaasist kuni villakiudude omadusteni välja.

Taimedega värvitud lõng õues kuivamas.

**Taimedega värvitud lõngast kootud sokid näitusel LUMO keskus, Turu, Soome.
Fotod: Saaremaa Vill MTÜ.**

Tänapäeval värvivad taimedega väikeses koguses käsitöölõnga müügi eesmärgil tõsised villahuvilised. Taimedega värvimise vastu tunnevad huvi ka muinasklubide liikmed ja keskkonnasõbraliku eluviisi pooldajad. Võimalik on osta taimi, mida Eesti aladel ei kasva, nt krapp (*Rubia tinctorum*) või värvreseeda (*Reseda luteola*). Looduses kasvavaid taimi kogudes ei tohi kasvukohta tühjaks rüüstata.

Telgedel kootud õlasallid, värvitud värvreseedaga (Reseda luteola).

Telgedel kootud õlasallid, värvitud nn punapuuga (Caesalpinia brasiliensis).

Taimedega värvitud pleetid kuivamas lühikese päikesepaistelisel talvapäeval Soomes.

Taimedega värvimise juhtnöörid

Millal korjata

- lehed pungade puhkemisest kuni täiskasvamiseni
- õied õitseajal
- koored koore lahtioleku ajal
- seemned, juured ja viljad sügisel.

Toore taimedega värvides tuleb toon kõige tugevam. Värskeid taimi ja lõnga võetakse kaaluliselt vähemalt võrdselt, kuivatatud taimi rohkem. Tulemus sõltub kõigest – korjamise aeg, koht jne. Paremini värvuvad villased materjalid. NB! Hoia loodust! Toonid on pehmed, erksaid toone saab harva.

Ettevalmistused

Värvileem: 100 g peenestatud taimede kohta võtta 1 l keeva vett ja keeta tasasel tulel 1 tund (kooeri, juuri ja käbisid kauem). Lasta tund aega soojas tõmmata, kurnata. *Juba värvileent keetes võib sinna veidi peitsi lisada – värv tuleb paremini välja*

Muud võimalused:

- Enne keetmist leotada 1 ööpäev külmas vees*
- Võib lasta samas jahtuda ja värvida järgmisel päeval*
- Keeta 20 min, kurnata, keeta taimed uue veega läbi ning kurnata lahused kokku*

Peitsimine

Peitsid on lisaained, mis toovad värvi taimedest välja, aitavad sellel lõngale kinnituda ja muudavad värvitoone. Peitsida võib lõnga enne värvimist, koos värviga või peale värvimist. Enamlevinud on maarjajää (apteek, ehitusmaterjalide kauplus), vasevitriol, rauavitriol (aianduskauplused). Maarjajää ja rauavitriol ei ole mürgised, kuid kindaid võib ikka kanda.

**Peitsimine lõnga värvimise õpitoas.
Fotod: Saaremaa Vill MTÜ**

6

Näiteid saarte käsitöötraditsioonidest

Kaie Kesküla

Saaremaa naised Jämajas, 1929. a. Foto: Carl Oswald, Saaremaa Muuseum 3761:2554

Taluperes valmistatud villaste kangaste tehnoloogia ja kasutusotstarve on Põhjamaades olnud aegade jooksul suhteliselt sarnane. Sama võib öelda ka vaipade ja silmkoeliste esemete kohta. Kõikjale – kaugematesse piirkondadesse ehk hiljem – on jõudnud suurema kasuteguriga töövahendid (nt vokk) ja teised uuendused: looduslikud ostuvärvid, anilliinvärvid, trükitud mustrilehed jne.

Süüski on igal saarel oma nägu. See avaldub teatud tüüpilistes mustrites ja nende kombinatsioonides (seelikutriibud, kindakirjad), kaunistusvõtetes (servad, paelad) ja esemete valmistamisega seotud kombestikis.

Muhu

Eestis on Muhu ja Kihnu saarelt kogutud rohkesti muuseumieksponaate ja suulist pärandit. Muhu tekstiilkäsitöö pärandi kohta on ilmunud mahukas koguteos „Meite Muhu mustrid“ (Anu Kabur, Anu Pink, Mai Meriste; Saara kirjastus 2010). Alljärgnev lühitutvustus on koostatud just sellele materjalile toetudes.

Iga rahvakillu tekstiilkäsitöö ajalugu peegeldub nende traditsioonilistes rõivastes. 19. sajandi keskpaigani oli Muhu ja rannarootsi rahvarõivastes palju sarnast. Sajandi lõpupoole hakati aga kuduma kuulsaid **oranžipõhjalisi seelikuid**. Hilisematel aegadel sai oranžist erk sidrunkollane. Lihtsad pikitriibud asendusid mitmevärviliste mustritriipudega, nende kudumiseks seati kiritelgedele 8 niie ja 8 tallalauaga sidus. Lihttelgede omanikud kasutasid kirja korjamist või tikkisid triibud peale kanga telgedelt võtmist. **Värvid olid julged ja erksad** – lilla, tumesinine, erkroheline, erepunane, sinakasroheline, tumepunane ja kuulus „muhu roosa“ ehk ereroosa. Kaks viimast värvi koos oranži ja mustaga annavadki erilise, Muhule omase hõõguva värvigamma.

Muhu sõrmkindad on kuulsad peente mustrite poolest. Musta ja punasega (oranžiga) kootud kinnaste muster koosnes erinevatest motiividest, randmeosa põhivärv oli sageli oranž või roosa, seda ilmestasid kitsad mitmevärvilised kirjatriibud ja enamasti valged mustrimotiivid. 20. sajandi algul on kootud ka sõrmkindaid, mille taust ja sõrmed on ühevärvilised, peopesas ja kindaseljal aga tavaliselt üks kitsam ja teine laiem mustritriip. Need mustrid pärinevad juba trükitud mustrilehtedelt (linnud, loomad, nimetähed, roosid jne).

Kirsipunase põhjaga sõrmikud.
Foto: Kaie Kesküla

Tikitud, muhu murdes roosit sõrmikud (Anu Sepa kogu).
Foto: Anu Sepp

Muhu kirjude sõrmikute eeskujul kootud kindad.
Foto: Kaie Kesküla

20. sajandi alguseni kooti Muhus tüüpilisi *kapetaid* (sokke), mida kanti koos sääristega. **Kapetaid** olid alati valged, sääreosas must-oranž-valge kahe suure mustrimotiiviga kiri (*männakiri*). Sajandivahetusest edasi asendasid kapetaid vägagi värvilised **sukad** (tänapäeva mõistes põlvikud). Nii sukkade kui põlvikute põiaosa kahandus oli kootud nii, et tekkis selge vahe parema ja vasaku jala suka vahel. Mustritriipude laiuses ja järjestuses oli kindel süsteem. Samast ajast leidub ka tikitud säärttega sukki.

Tikitud sukk.
ERM A 625:48//ab,

Männakirjaga kapeta.
ERM A 563:2266//ab,
Eesti Rahva Muuseum

Kootud sukk (Anu Sepa kogu).
Foto: Anu Sepp

Kampsunid e. *vatid* hakkasid levima 19. sajandi keskel. Ühevärvilised vatid nii meestele kui naistele kooti nupulises koes (kasutati kudumata silmuseid ja patentkoe võtteid). Meestevatid võisid olla nii tumedapõhjalised kui valged, need kooti kahel vardal eraldi tükkidena. Kaunistuseks olid kaeluses, allääres ja varrukasuudes tikanditega kaunistatud erksavärvilised riidest kandid.

19. sajandi teisel poolel hakati kuduma oranži-mustakirjusid männamotiividega meestevatte. Naiste seljas said sajandi lõpupoole moekaks lühikesed, liibuvad, tagant veidi pikema seljaosaga (*nipiga*) enamasti tumedapõhjalised kampsunid. Kaelus ja lai rinnaesine ülekaik olid erksavärvilisest kangast, kaunistatud paelte ja tikanditega. Varrukasuud olid samuti erksad, heegeldatud või kirjult kootud.

Naiste kampsun (nipiga vatt). ERM A 789:5

Pidulik muhu meestekampsun. ERM A 681:91, Eesti Rahva Muuseum

Nagu seelikute ja kinnaste puhul, nii on ka Muhu **vaipadel** (kasutati eelkõige abieluvoodis tekina) erinevaid tüüpe. Materjaliks on kõigil villane lõng. Enamasti valmistatigi uhkeid vaipu pulmadeks. Vanim vaibatüüp on läbivillane lambapruuni- ja lambavalge-ruuduline. Sellele järgnesid 19. sajandi teisel poolel erksavärvilise põhjaga ja villase koega triibulised vaibad. Laiematele triibuvahedele tikiti ristpistemotiive. 20. sajandi algul kooti vaipade põhjad ühevärvilised või lapilised ja kaeti siis üleni ristpistemotiividega.

Alates 1910ndatest aastatest võib rääkida juba kuulsatest **värvilise lilltikandiga** vaipadest. Väidetavalt on nende eeskujudeks olnud Läänemaa lillkirjalised vaibad, aga ka meremeeste poolt reisidelt toodud rätikud või mandril mõisates nähtud sisustustekstiilid. Algselt olid lilltikandiga vaibad veel erksavärvilise põhjaga ja stiliseeritud taimemotiividega. Hiljem sai valdavaks tume põhi (enamasti must, aga ka kirsipruun, tumesinine või -roheline) ja lopsakas värviline lilltikand, kus iga lill oli äratuntav. Lemmikuteks on olnud moonid, rukkililled, karikakrad

ja viljapead. Vaibakangas kooti kodus telgedel. Hilisematel aegadel on kasutatud ka poekangast.

Traditsiooniline muhu vaip, tikitud 20. sajandi lõpus. Erakogu. Foto: Kaie Kesküla

Villasest lõngast valmistati ka pisiesemeid. **Kõlavöö** püsis muhulaste rahvarõiva juures pikka aega. Vanad kõlavööd võisid olla kuni 10 meetrit pikad. Kõladega valmistatud poogad (seeliku alumise serva kaunistuseks) olid näiteks Saaremaaga võrreldes laiad üsna (16–18 kõlaga) ja sageli tavalisest keerulisema mustriga. 20. sajandi alguse seelikute poogad kooti ühevärvilised ja kaunistati lilltikandiga.

Tikandiga kõlapook (üleval) ja kootud mustriga kõlapook (all) oranzipõhjalistel seelikutel Saaremaa Muuseumis. Foto: Kaie Kesküla

Rahvatantsijad Muhust. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Kihnu

Kihnu on omapärase kultuuriga saar. Hoolimata sellest, et lähim linn on üks eesti neljast suuremast linnast, Pärnu, on kihnlased visalt hoidnud kinni oma vanadest kommetest ja tavadest, sealhulgas ka rahvarõiva kandmise traditsioonist. 21. sajandi algus on seda tendentsi tugevalt toetanud. Kihnu ja Manija saare pärimuskultuur on võetud UNESCO kultuuripärandi nimekirja.

Kihnu rahvarõiva juurde kuuluvad nii villase koega seelikud, kirivööd, sukad-sokid kui silmkoelised kampsunid. Villa töötlemisel, lõngade värvimisel ja kasutamisel on säilinud oma reeglid ja kombed. Kihnu käsitöömeister Rosalie Karjam on neid kirjeldanud põhjalikus teoses „Elumõnu“ (koostaja Svea Aavik, Kihnu Kultuuri Instituut 2009), mida on kasutatud ka alloleva lühitutvustuse koostamiseks.

Kihnu **piktriibulised seelikud** (*kördid*) on pärit 19. sajandi teisest poolest. Enamasti on valdav toon punane, kuid vanemate naiste seelikus võib punast ka vähem olla, kasvõi ainult mõni lõng. Muster tekib kahe laia kirjatriibu rütmilisest vaheldumisest. Kirjatriibud on iseenesest sümmeetrilised, neid eraldab tumesinine laiem triip. Leinaseelik on üleni must või siis selline, kus on triibulõngadena kasutatud sinist, musta, kollast, rohelist, lillat ja valget – aga mitte lõngagi punast. Kõigil Kihnu seelikutel on aga allservas punane palmitsetud (naaritsetud) pael.

- 1- punane
- 2- roosa
- 3- roheline
- 4- lilla
- 5- valge
- 6- must
- 7- kollane
- 8- must & valge

Seelik
Kihnu Lamsi k.
Djasa t.
Elisabet Leas (s. 1930)

Seeliku pikkus - 74cm
laius - 2.90
all palmitatud punase lõngast paelaga
üvalt seelik krooditud.
joonistas Triin Siimer (JK-21)
Tööd etnograafia-praktika 1991 a.

Kihnu kört, ERM EJ 501:8, Eesti Rahva Muuseum

- 1- valge
- 2- lilla
- 3- t. sinine
- 4- roheline
- 5- h. sinine
- 6- must
- 7- kollane
- 8- must-valge

Seelik / kört
Kihnu Lamsi k.
Djasa talu
Elisabet Leas
(s. 1930)

Seeliku pikkus - 69cm
laius - 2.90
kootud punast kordusest
lõng värvit. sünt. värvidega
üvalt seelik krooditud
all punane lõngast pael.

Ülps joonistatud
august 1991
Triin Siimer (JK-21)

Kihnu leinakört, ERM EJ 501:7, Eesti Rahva Muuseum

Kihnu vaip. Kuduja Leida Türk, Aava talu, Kihnu saar. Foto: Selma Kase

Vaibad ja tekid on Kihnus kootud seelikutele sarnase triibustikuga. Tekkide koelõngaks on kasutatud jämedamat ühekordset lõnga või isegi vanadest esemetest harutatud materjali.

Pisiasjades kordumatud, kuid ometi selgelt äratuntavad on kihnu naiste **sukad**. Need ulatuvad veidi üle põlve. Igal sukakirjal võib olla oma nimi, kuid mustritriipude järjestusest ja värvidest peavad kõik kudujad kinni. Kihnu sukal on valge *põlvepealne*, kolmest suuremast ja vahel ka ühest kitsamast musta-kollasega kootud triibust *säärekiri*, punase valge ja tumesinisega kootud *kirjakiri*, selle all kitsa tumesinise pitsilise triibuna *sukahambad*. Sääre külgedel kulgeb kuni kannani ja varbaotsa kahanduseni vikeldatud mustririba.

**Kihnu naise sokk,
kihnu murdes *puõlsukk*,
kuduja Rosalie Karjam.
Foto: Anu Sepp**

**Kihnu mehe sokk,
kihnu murdes *kapõtas*.
Foto: Anu Sepp**

**Kihnu naise sukk. EVM E 247:67/ab,
Eesti Vabaõhumuseum**

Nii meeste kui naiste sokid ja sukad kootakse nii, et mustri üleminekukoht ühelt realt teisele jääks sääre siseküljele.

Sukalõng peab olema eriti valge. Selleks võetakse täiskasvanud lamba talvine seljapealne vill. Kihnu naised teavad, et suvise villa on päike kollakaks teinud ning et tallevillast lõng läheb karvaseks. Tallevill on aga pehme, seega sobib hästi kinnaste, eriti laste kinnaste jaoks.

Kirjud **labakindad** kootakse valgest ja lambamustast, **sõrmkindad** valgest ja tumesinisest lõngast. Sõrmikute randmed kootakse erksavärvilised, sakilised või lapilised. *Vanamuõdi* kindaranne on samuti kindla kompositsiooniga

– see sisaldab endas valget pitsikoerida piiravaid punase-valge-musta lõngaga kootud kirjatriipe, mida eraldavad kalasabakirjalised *vitsad*. Kirju sõrmkinda sõrmed kootakse peopesast erineva, väiksemustrilise kirjaga. Neid kirju kasutatakse ka meeste kampsunite ehk troide kudumiseks.

**Kihnu sõrmkinnas,
vanamoodi randmega.**
ERM 1344, Eesti Rahva Muuseum

**Kihnu labakinnas
(Anu Sepa kogu).**
Foto: Anu Sepp

**Kihnu valged kindad,
kuduja Rosalie Karjam.**
(Anu Sepa kogu)
Foto: Anu Sepp

Kihnu **troi** on Eestis, küllap veel rohkem aga turistide seas populaarseks saanud kootud meestekampsun. Enamus troisid kootakse tänapäeval masinal ja kaunistusdetailid lisatakse käsitsi. Ehtsa kihnu troi kudumiseks läheb vaja ligi tumesinist ja valget lõnga ja ligi viisteist varrast. Seda kootakse ringselt. Alumine serv, õlakud, kaelus ja varrukaotsad kootakse teistsuguste mustritega ja sinna lisatakse ka madarapunast lõnga.

Kihnu meeste üks talviseid tegevusi oli hülgepuük. Hülgeküttidele kodusid naised lihtsad parempidikoes **valged mütsid**, mis tõmmati nahkse talvemütsi peale, et merejälil hüljestele märkamatuks jääda.

Madarapunane ja tumesinine villane lõng oli kasutusel ka Kihnu naiste **kirivöödes**. Kihnu kirivöö on erinevalt muudest eesti vöödest kaks kirja. Pool vööd on *lapiline* (rombi- või tähekujulised motiivid) ja teine pool *küüsiline* (kolmnurksed motiivid, diagonaaljooned on täiendatud väikeste sakikeste e. küüntega). Vööd kandes seati alati küüsiline pool peale ja kolmnurkne mustriosa täpselt keset selga.

Vöö laiust mõõdeti lõngade arvuga. Laial vöö oli üle 30 lõnga, see oli väärikas kingitus – näiteks pruudilt tulevasele ämmale.

Traditsiooniline kihnu troi.
Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Vöö. ERM 2550, Eesti Rahva Muuseum

Hiiumaa

Nagu mujalgi Eesti saartel, on Hiiumaal kandnud naised 1840-ndatest aastatest kuni 20. sajandi alguseni, enne linnamoelisele rõivale üleminekut, pikitriibulisi poolvillaseid **seelikuid** ehk *küütkuubi*. Need olid labaselt kootud, lõim linane ja kude villane. Seega oli seelikukangas mõlemalt poolt sarnane.

Sellele moele eelnenud vanem seelikutüüp oli villasest toimselt kootud mustast kangast. Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja Helgi Põllo oletab, et musta seelikut kanti juba rootsiaegsel Hiiumaal (16. sajandi lõpp – 18. sajandi algus).

Hiiumaa nelja kihelkonna seelikud on värvide ja triipude järgi üksteisest selgesti eristatavad, samas iseloomustavad teiste saartega võrreldes kõiki seelikuid enamasti punane põhitoon ja laiemad triibud. Sageli on seelikute allservas mustast või tumesinisest kalevist ca 10 cm laiune riba – *toot*. Pidulikul seelikul kaunistab toodi ja seeliku ühenduskohta kardpael. Lõuna-Hiiumaal on seelikute alläärde sissepoole õmmeldud valge linane voodririba.

Erinevad Hiiumaa seelikud (Hiiumaa muuseumi kogu). Foto: Hanno Luukas.

Leinaseelikuna teatakse kõige rohkem võrdsete kitsaste hele- ja tumesiniste triipudega seelikut. Tumedamaid seelikuid, ilma punase värvita kandsid ka vanemad naised või rikkamad lesed.

Nahk ja villane lõng olid kasutusel ka **pätakate** valmistamisel. Need on Hiiumaal kantud sussilaadsed jalanõud. Pätakate nõ aluseks oli villane sokk, mis edasiseks tööks tõmmati liistule või selle puudumisel lihtsalt kinga peale. Sokile õmmeldi peale sageli kasutatud rõivaste tükkidest kate ja alla nahast või vildist tald. Pätakad on soojad ja kerged, neid kasutati nii toas kui õues. Talviste pätakate kate õmmeldi lambanahast ja tald kodus pargitud nahast. Vaesemale rahvale võisid pätakad olla ainsad jalanõud.

Üleriided õmmeldi Hiiumaal nagu mujalgi saartel kodukootud toimsest kangast. Täisvillane kangas vanutati peale telgedelt võtmist tihedamaks. Saarte eripäraks peetakse 19. sajandil Hiiumaal, Vormsis ja mõnes Saaremaa

kihelkonnas veel kantud vanapärase lõikega, oletatavalt rootsi mõjutustega **laikuube**. Hiiumaal kooti selleks lambapruun kangas. Laikuub oli talvine avar ülerõivas, mida võis kanda ka kasuka peal. Avaruse andsid rõivale selja keskjoonele kaelaväljalõike alla koondatud voldid. Laiad varrukad olid kroogitud ja lõppesid kätistega. Kaunistuseks kasutati kaelaväljalõike ääres ja kätistel erksavärvilisi kaleviribasid. Kinniseks on ees paar haaki. Sellise kuue alla mahtus kahar seelik ja isegi kasukas. Hilisemad kodukootud kangast ülekuued (*suurjaku*) on juba saanud mõjutusi euroopalikust rõivastusest.

Naiste kuub. ERM A 509:2162, Eesti Rahva Muuseum

Silmkoeline **naistekampsun** (*missjäku*) kooti pruunist, mustast või sinisest lõngast patentkoes. Seegi oli lühike ja liibuv, kaleviga kanditud varrukasuude, kaeluse ja hõlmadega.

Ülerõivastel kanti ilu ja sooja pärast kaeluseid. Hiiumaalt on teada just **kootud kaelused** e *puslatid*. Need on tumedad ja ühevärvilised, kootud villasest lõngast tihedas siksakilises patentkoes. Võib oletada, et need on juba masinal kootud – kudumismasinaid on teada näiteks Muhust juba 19. sajandi lõpust.

Kootud kaelused ehk puslatid Hiiumaa muuseumist (HKM 2223:1 ja HKM 567A). Fotod: Saaremaa Vill MTÜ

Villased **sukad** kooti Hiiumaal lihtsad ja ühevärvilised, punased ja valged, leinarõiva juures sinised või mustad. Omapärana võiks siin nimetada *kirilõngast* ehk neolõngast kootud sukki. Neolõnga on kasutatud ka Hiiumaa naabrite juures Läänemaal ja Muhus. Sellise lõnga saamiseks seoti valge lõngaviht mitmest kohast peene lõngaga kinni ja värviti siis ära.

**Kindad.
Hiiumaa Muuseumi
fotokogu**

Neolõngast kootud sukad (HKM 594517). Fotod: Saaremaa Vill MTÜ

Ruhnu ja Vormsi

Ruhnu ja Vormsi on kaks väikesaart, kus rohkem kui muudel Eesti saartel avalduvad rõivastuses ja kultuuris rootsi mõjud.

Silmkude on Ruhnus olnud hinnatud tegevusala. Mereline kliima nõudis suurema osa aastast villaste rõivaste

kandmist. Lambahalli villast patentkoos **kampsunit**, nagu seda on näha alumisel fotol oleva poisi seljas, kandsid kõik ruhnlased igapäevase rõivaesemena.

Eesti saarte kampsuneid uurinud Riina Tomberg loetleb oma raamatus „Vatid, troid, vamsad – silmkoelisi kampsuneid Lääne-Eesti saartelt“ vähemalt kolme liiki naistekampsuneid. Kõiki neid iseloomustavad parem- ja pahempidiste silmustega kootud koekirjalised mustrid õlakutel, alläärel ja küljeõmblustes. Kõige pidulikumal valgel kampsunil – perenaise pidurõival – oli ka kampsuni esiosa parem- ja pahempidiste silmustega mustriiline. Neidude poolpidulik kampsun kooti tumesinine, varrukaotstes ja õlakutel valge mustriga. Leinakampsun oli must. Erksaid värve ruhnu traditsiooniliste kampsunite juures ei leidu.

**Ruhnu kalamees Thomas Ullis pojaga
1908, ERM Fk 494:33,
Eesti Rahva Muuseum**

Varrastel kootud Ruhnu “rosa vamsa” ehk roosidega kampsun Ruhnu muuseumist.

Fotod: Saaremaa Vill MTÜ

Ruhnu pitskinna, kuduja Milvi Kitt.
Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Tüdrukute kleit, Vormsi. ERM A 509:2018, Eesti Rahva Muuseum

Vormsil kasutati rõivastuses samuti nagu mujalgi kodukootud täis- ja poolvillaseid kangaid. Värvide kasutamine oli siin rohkem. Omapäradena võiks välja tuua naiste **jalakatted** – punased säärised, mida kanti kindlasti koos valgete sokkidega. **Seelikud** olid lambapruunid või mustad, täisvillased ja kootud koeripstehtnikas. Pulmas olevat pruudipoolsed pruutneitsid kandnud ka siniseid seelikuid.

Naiste seelikute kõrval paistsid kindlasti erksalt silma väikeste, kuni seitsmeaastaste **tüdrukute** kollased, peene musta triibuga **kleidid**, mille ülaosa kaunistati punase kaleviga. Kleitidel oli seljal nõopkinnis. Ka väikesed poisid kandsid sarnaseid kollasest või sinisest riidest kuuekesi, kuid need oli kitsamad, vaid vastandvoldidega taga ja külgedel. Mujalt Eestist ei ole selliseid teada.

Vormsi neiud. Foto Svenska Odlingens Vänneri (SOV) arhiivikogust

Saaremaa

Sarnaselt naabersaartele kasvatati ka siin rohkesti lambaid. Lõnga pidi jätkuma nii rõivakangaste kui kinnaste-

sukkade-sokkide kudumiseks. Kodudes kooti nii pool- kui täisvillast kangast, viimast vanutati ja kasutati eelkõige ülerõivaste ja meeste kuubede jaoks.

Siinsed vanemad **seelikud** olid samuti mustapõhjalised ja tihedalt kurrutatud, kuid erinevalt Ruhnust ja Vormsist kooti seelikuserva enamasti värvilistest põiktriipudest muster. See võis igas kihelkonnas olla erinev, eriti laiad triibud kooti Sõrve poolsaarel. Seeliku alläärde õmmeldi samuti villastest lõngadest valmistatud kitsas kõlapook või punutud pook.

Kurrutamiseks aeti seelikule 1–2 cm pistetega kogu seeliku ulatuses sisse kurrulõngad. Eest jäeti seelik siledaks. Kurrulõngad pingutati nii, et seelik oli kõva nagu laud. Sellisel ette valmistatud seelik mähiti niiskesse puhtasse riidesse ja asetati kõvale alusele. Seeliku peale laoti just ahjust võetud leivad ja jäeti seisma kuni hommikuni. Nii jäid kurrud püsima.

Enne päriselt linnamoole üleminekut on Saaremaal kantud ka pikitriibulisi seelikuid. Värvitriibud on suhteliselt tihedad (Kaarma, Mustjala) või siis vahetuvad kaks värvi ca 0,5 cm laiuste triipudena (Kärla, Kihelkonna).

Silmkoeliste esemete hulgas ei ole Saaremaal palju silmatorkavaid esemeid. Kindad on enamasti väikesemustrilised ja lihtsad, sukad ühevärvilised. Kampsunite hulgas võib erandina mainida Jämajas (Sõrve kihelkond) kantud valget **naistekampsunit**. See on lühike, uhkete laiade varrukatega ja kaunistatud parem- ning pahempidikoes mustriridadega. Kaelus on kanditud riidega.

Mustjalas, kus kanti tavalisest lühemat seelikut, kudusid naised ka valgeid, muustrilise sääreosaga **sukki**. Samast kihelkonnast on pärit ka avarduva randmeosa ja narmastega **pidulikud sõrmkindad**. Meeste kindad

kooti tumesinise, naistel valge põhjaga. Kindad teevad eriliseks kirjult kootud sõrmeotsad. Sarnase kompositsiooni, kuid veidi teistsuguste muustritega on pidulikke kindaid kootud ka Valjala ja Püha kihelkondades.

Jämaja põiktriibuline seelik. ERM 6071

Jämaja naistekampsun. ERM 12505, Eesti Rahva Muuseum

Mustjala meestekindad.
ERM 12363/ab

Mustjala naistekindad.
ERM 1103/ab

Valjala naiste sõrmkindad, Anu Sepa kogu.
Foto: Anu Sepp

Mustjala ja Anseküla naiste pealisrõivad 19 saj.
ERM Fk 2887:169, Eesti Rahva Muuseum

Villasest lõngast ja ka nahast valmistati rõivakomplekti juurde lisandeid. Pildil kannavad mõlemad naised **talvemütsi** – sariküllid. Sariküllid olid 19. sajandil levinud kogu Saaremaal. Selle talvemütsi punane põhi on kalevist ja servad mustast tallenahast. Erinevused, nagu siingi näha, olid mütsi „sarvede“ kujus ja kandmise viisis.

Punasest villasest lõngast on kootud ka uhke **kaelarätt** - *leegirätik*, mida Mustjala noorik kannab lambapruuni pikk-kuue peal.

Seinavaipade kasutamine on olnud ka traditsiooniline, et maja seinu hoida soojad ja ilusad. Telgede peal kootud vaibad olid eriti populaarsed. 1920ndatel aastatel oli moes uhkeid seinavaipu ristpistega kujundada.

Ristpistes tikitud seinavaip (150 x 275 cm), tikitud Hilda Sörmuse poolt aastatel 1920 kuni 1923.
Vaip ripub Ameerikas tema tütre Helju Sörmus Droppa kodus.

Vaiba detail.
Fotod: Anu Sepp

Seinavaip Anu Sepa kogust. Foto: Alar Allas

Iga saare käsitöötraditsioonide omanäolisena püsivust võime seletada mitmeti. Põhjuseks võib olla saareline asend ja eraldatus (Ruhnu) või soov just lähinaabrite keskel omanäolisena paista (Muhu). Siiski näeme siingi muutumisi. See, mis on võõras, võetakse omaks, antakse talle oma nägu, oma stiil – ja nii saab alguse uus traditsioon. Rahvakunst on olnud aeglaselt, kuid pidevas muutumises ja neid muutusi on viinud edasi meie loominguks esivanemad.

Sõrve naine kudumas 1913. a. Foto: J. Pääsuke. Saaremaa Muuseum 3429:67

Gotlandi muustritraditsioonid

Birgitta Nygren

Gotlandil kasutatakse käsitöös ja kunstkäsitöös peamiste tekstiilmaterjalidena villa ja lambanahka. Lambakasvatus sobib hästi Gotlandi looduskeskkonda ja annab head toodangut. Gutelambast aretatud gotlandi lambal on edasi arendatud ilusaid nahaomadusi, millele pealekauba saadakse ka head lõnga. See on hall, läikiv, pehme ja ilusa säraga. Suurepärase käsitöömaterjal.

Villa on kudumiteks väärindatud juba alates 17. sajandi lõpust. 18. sajandil eksporditi kudumeid suurtes kogustes ka Rootsi mandriosasse. Kudumeid valmistatakse müügiks tänaseni ning paljude inimeste ja ettevõtete sissetulek tulebki kudumisest, mida tänapäeval tehakse juba masinate abil.

Traditsiooniliste Gotlandi kudumismustrite varasalg on rikas. Palju mustreid kogus kokku Hermanna Stengård 20. sajandi alguses. 1925. aastal andis ta välja raamatu Gotlandi kudumismustritest. Tema kudumite kogu, mis koosneb kinnastest ja kootud riideesemete proovitükkidest, on hoiul Gotlandi lääni Käsitööühingus Visbys. Mustrite motiivides esineb sageli roose ja mitmesuguste lehemustritega äärisvöote.

**Gotlandi neiu rahvariided.
Gertrud Bergbohmi erakogu.**

Kudumiproovid motiiviga "Pohlavarred" Hermanna Stengårdi kogust. Gotlandi Käsitööliit Landska Huset.

1980ndatel aastatel ilmusid kootud motiivide hulka lambad, mis on jäänud armastatud mustriks tänaseni nii kinnaste kui ka sokkide kudumisel. Sel ajal jõudsid Gotlandi mustrid ka masinkudumisse, millega tegi algust Agneta Werkrin kauplusest Yllet. Tema eeskuju järgis peagi Boel Olaisson oma kauplusega, kus tekstiilidisaineri Pernilla Svenre abiga valmivad moekad naisterõivad Gotlandi kudumistraditsioone järgides.

Kui lambanahku müüdi esiti vaipadeks, siis peagi käivitus ka karusnahatoodete valmistamine. 1980ndatel aastatel tõi Yllet müügile uudse disainiga kasukad, villakülg seespool, mis andis kasukale riideesemena uue elu. Kuid lambanahkasid väärindati ka väiksemateks toodeteks, nagu sussid, kindad, mütsid, mänguasjad ja kaisuloomad. Siin oli villakülg pööratud väljapoole, et anda toodetele oma hõbehalli värvuse ja säraga rohkem isikupära.

Kampsun, mille Pernilla Svenre disainis Boel Olaissonile. Traditsioonilise pohlavarremustriga kinnas pärineb Gotlandi Käsitööliidu kogust ja on kootud 1980-81.

Fotod: Birgitta Nygren

1980-ndatel aastatel kootud kinnas mustriga "Dalbo".

Kinnas mustriga "Päikeseratas" on kootud 1980-ndatel aastatel.

Kinnas mustriga "Rone" on kootud 1980-ndatel aastatel.

Valge nn "Visbykinnas" (1927) Hermanna Stengardi kogust. Seda kutsutakse ka täiesti tavaliseks Visby kindaks. Fotod: Birgitta Nygren

Lisa Passviki 1980-ndatel aastatel Gotlandi Käsitöölidu jaoks kootud kinnas. Foto: Külli Bergholm

Sõrmkindad mustriga "Gammel-gamm" Gotlandi Käsitöölidu kogust (müüdi 1980-l aastatel Gotlandi poodides). Foto: Birgitta Nygren

Kindad mustriga "Pohlavarred", kootud Elin Lindgreni poolt 1980-l aastatel Gotlandi Käsitöölidule müügiks. Foto: Birgitta Nygren

Traditsioonilise Gotlandi mustriga kindad. Foto: Külli Bergholm

Traditsioonilise Gotlandi mustriga kindad. Foto: Külli Bergholm

Traditsiooniliselt on villa kasutatud ka kangakudumises, eelkõige madratsiriide valmistamiseks. Gotlandil kootakse madratsiriie villase koelõngaga puuvillasele lõimele. Kangas kootakse selliselt, et paremal poolel jääb domineerima koelõng. Madratsiriie on triibuline, hallil või valgel põhjal eristuvate äärisvöötidega. Valgepõhjaline kangas oli kõige „peenem“ ja seda kooti sageli pulmapidustusteks, külalistele kasutamiseks. Hallitriibuline kangas oli mõeldud eelkõige teenijaskonnale, sulastele ja talutüdrukutele. Värv- ja triibumustrid oli iga kangakuduja omalooming ning nende mitmekesisus on lõpmatu. 19. sajandi teisel poolel, kui kodudesse ilmusid vaibad, kooti needki taludes ise. Kangakudumiskunst on siin tööpoolest õilmitsenud, ning materjalide ja tehnikate mitmekesisus on suur. Kõige levinum oli nelja niiega kudumine, kuid üksikutel juhtudel tehti ka sissekootud mustri- ja vaipad. Tooteid iseloomustas sageli materjali korduvkasutus ning suur töömahukus.

Tüüpilised madratsikanga triibustikud Gotlandi käsitöölidu kogust. Valgepõhjaline kangas oli „kallim“ ja tumedapõhjaline „odavam“. Viimast kasutasid tüdrukud ja muud teenijad. Foto: Birgitta Nygren

Viltimine on veel üks tehnoloogia, mis kasutab hästi ära villa rohkeid omadusi. 1990-ndatel aastatel hakkas Gotlandi lääni Käsitööühing pakkuma mitmesuguseid viltimiskursusi. Tehnika arenes edasi ja Gotlandi lamba vill sobis hästi veidi jämedakoelisemate kangaste ja vaipade valmistamiseks. Tehnoloogia edasiarendamisele nii kujunduse kui ka tehnilise poole pealt on palju andnud Barbro Lomakka, kelle disain on pärinud suurt tunnustust. Gunilla Östbom algatas eraldi viltimiseriala kursuse koostöös Gotlandi Rahvaülikooliga. Praegu tegutseb saarel mitu viltijat, kelle käsitöö aitab neil elatist teenida.

Vaip on disainitud ja vilditud Barbro Lomakka poolt Gotlandi käsitöölidu jaoks. Tegu oli projektiga, kus otsiti uusi kasutamismõtteid Gotlandi lambavillale (projekti juht Birgitta Nygren). Inspiratsioon ja motiiv on saadud Gotlandi ruunikividest. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

KreaTov sümposiumi peetakse iga kolme aasta tagant Gotlandil Hemse külas, korraldajaks on Gotlandi käsitööselts. Osalejad saavad töötubades ja loengutes õppida viltimistehnikaid ja villa kasutamise võimalusi. Kõrvalolevad pildid on aastast 2012. Foto: Saaremaa Vill MTÜ.

Birgitta Nygren tervitab KreaTov 2012 osalejad.

Käsitöönõu Turunmaal

Sonja Tobiasson

Turunmaa käsitööselts kuulub Soome Käsitööorganisatsiooni TAITO, mis omakorda kuulub üleriigilisse käsitööühingute võrgustikku. Turunmaa käsitööselts tähistas 2012. aastal oma 75. sünnipäeva ja Gullkrona 50. sünnipäeva. Juubelinäitus korraldati 2012. aasta juunis.

Peale nõustamise ja kangasteljekoja pidamise korraldab selts laste ja noorte käsitöökooli tegevust. Käsitöökool on varsti tegutsenud juba 30 aastat. 2005. aastal asus seda juhtima Erna Elo. Suviti korraldatakse käsitöölaagreid erinevatel teemadel. Erna mõonab, et tänapäeva lastel ja noortel on nii palju erinevaid hobisid, et suurt osalemistungi enam täheldada ei saa.

Nõustamistegevuse sisuks on seltsi teenuseid kasutavate kangakudujate ja käsitöötegijate juhendamine. Ühing vahendab ka vajalikke töömaterjale ja peab käsitöötegijate jaoks väikest kauplusladu. Praegusel ajal on kõige levinumateks käsitöötoodeteks, mida valmistatakse, kaltsuvaibad, linsed linikud, Poppana-tooted, kiiresti kootavad ja karustatud villased pleedid ning linsed pikad ja lühikesed ilu- ja külgekardinad. Erna lemmikud on kaltsuvaibad, villased vaibad ja rüüuvaibad. Erna unistuseks on hakata ise või innustada kedagi teist tegema Pargase või Turu saarestiku enda rüüuvaipa ja tuua müügile rüüuvaiba komplektid kodukäsitöö jaoks.

Erna räägib rüüuvaipade populaarsuse tõusust 1980ndatel aastatel, kui paljud vanad Turunmaa rüüuvaipade mustrid said taastatud ja need elustusid uute vaipadena. Mustrid joonistati paberile, dokumenteeriti ja võeti aluseks kohalike mustritega rüüuvaipade kudumisel. Kooti ka poolrüüuvaipasid. Poolrüüuvaibal on narmaspõimega kaetud ainult osa vaibast. Selline vaip on näiteks tulpidega rüüuvaip.

Rüüuvaipade populaarsus sisustuselemendina on langenud. Tänapäevase napi ja askeetliku sisustusstiiliga ei pruugi need alati kokku sobida. 2011. aastal kooti kangasteljekojas ainult üks rüüuvaip. See kujutas üht Gallen-Kallela motiivi.

Juhtivnõustaja Erna Elo tee käsitöö juurde algas põhikoolis ja kulges Turunmaa ametikooli õmbluseriala ja Pjukala rahvaülikooli üheaastase kangakudumise kursuse kaudu Turunmaa käsitööni, kus see on jätkunud 40 aastat.

Tulpidega poolrüüuvaip. Fotod: Sonja Tobiasson

Pärast rahvaülikooli sai temast „jooksutüdruk“ lastekaitse ruumides tegutsevas käsitööseltis. Umbes samal ajal avati Köpmansgatanil Gullkrona. Tema tööks oli peamiselt lõime ja muu varustuse pakkimine kangakudujate jaoks, kes töötasid kodus. Soome käsitööseltid tegid omavahel sageli vahetuskaupa. Pargasest saadeti ülejäänud Soome käsitööseltidele nn „Vaese mehe boasid“, mis on kangastelgedel kootud ja karustatud sallid, Ida-Soome käsitööseltidelt saadi aga vastukaubaks kasetohust tooteid. Seltsi tegevuse algusaastatel eksporditi üht-teist ka Saksamaale. Kangasteljekojas, mis tegutseb nn. Sinises majas Gamla Malmeni linnaosas Pargases, koob rühm daame käsitöötooteid

**Turu regiooni käsitööselti „Sinine maja“
Pargases. Foto: Sonja Tobiasson**

**Erna Elo koob rüüuvaipa „Porvoo tuulelipp“.
Foto: Saaremaa Vill MTÜ**

enda ja sõprade tarbeks. Nemad külastavad kangasteljekoda aastas iga päev, suvevaheaeg välja arvatud.

Projekti KnowSheep ja Turunmaa käsitöö koostöö tulemusena valmis väike, näituse jaoks tellitud rüüuvaip. Rüüuvaip kannab nime Porvoo Tuulelipp (Borgå Väderhane – Porvoon säakukko). Käsitööseltisini jõudis see käsitöökomplektina, millest Erna valmistas 2012. aasta suvel ilusa vaiba.

**Valmis vaip. Foto: Rauno Träskelin.
Suomen Käsiyön Ystävät**

Kinnas Turu piirkonnast. Turu Muuseumikeskus.
Foto: Saaremaa Vill.MTÜ

Dragsfjärdi kinnas, mille annetas pr. Berit Laine
Pargase linnas toimunud projektinäitusele.
See kinnas on aluseks tänapäeva Turu kindale.
Foto: Sonja Tobiasson

Kinnas Turu regioonist, kootud 1888. a. TMM13271,
Turu Muuseumikeskus. Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Kinnas Turu regioonist. Turu Muuseumikeskus.
Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Sukad Turu regioonist, kootud 19. sajandi lõpul
(vasak sukk TMM2784, parem sukk TMM2783)
Foto: Saaremaa Vill MTÜ

Rüüvaip tarbe- ja dekoratiivesemena

Sonja Tobiasson

Traditsioonilisi rüüvaipu leidub tänaseni nii Turunmaa kui ka kogu Soome kodudes. Rüüvaibad võivad olla valmistatud linasele lõimele sõlmitud villastest lõngajuppidest (narmastest) või olla kootud kangastelgedel linasele lõimele. Rüüvaipade narmad võivad olla vaiba ühel küljel või mõlemal küljel. Vanasti oli rüüvaip rohkem tarbeesemeks, kui kaunistuseks. Omalaadseid rüüvaipu valmistati enda soojendamiseks pikkadel paadiretkedel. See hinnaline vara, mis ei puudunud ühestki paadist. Raamatus „Kustbygd“ (Rannarahvas) on ära toodud üks kohtuprotokoll Föglö saarelt aastast 1677: „Sama aasta sügistormis uppus 4 kalapaati ja hukkus 8 meest. Kaotsi läinud vara seas nimetatakse muuhulgas 4 rüüvaipa.“ Allikas: Kustbygd: Soome Rootsi Kirjandusselts. Folkliivsstudier XIII. Hilisemal ajal on rüüvaipa kasutatud vooditekina, hiljem ka seinakaunistusena. Rüüvaibad on kallid, mistõttu suuremaid rüüvaipasid eksponeeritakse sageli pildikollaazina. Mõned neist on vaatamiseks väljas avalikes hoonetes.

Foto: Tatu Lertola

Rüüutehnikas valmistatud laulatusvaibast Pargase kiriku altari juures on pilt raamatus „Martha med i det mesta“. See on kingitus Pargase Marthadelt. Poole vaibast valmistasid Paraineni Marttad ja teise poole Pargase Marthad, misjärel pooled õmmeldi kokku. Laulatusvaibal on kujutatud ristid ja sõrmused ning seda kasutatakse, nagu nimigi ütleb, laulatusel, mille ajal pruutpaar sellel seisab. Vaip on helesinine ja seda kaunistavad võrdse pikkusega harudega ristid ja sõrmusepaarid.

Foto: Tatu Lertola

Pargase koduloomuuseumis on mitu rüüuvaipa. Pildil on kujutatud kahepoolne rüüuvaip, mille pahempoole narmad on lühemad.

Pargase koguduseruumides on kaks ühesugust heledat rüüuvaipa, mille on kudunud Turunmaa käsitööselt. Ühe rüüuvaiba tagaküljel on tekst: Need rüüuvaibad kinkis Pargase Rootsi kogudusele Marga Ljungqvist. Rüüuvaibad kannavad nime "Loor" ja nende mustri on kujundanud Eva Mannerheim Sparre aastal 1906.

Foto: Tatu Lertola

Heinaliste rüüvaip on erakogust. See rüüvaip kujutab heinalisi, rehadega naiste ja vikatitega meestega. Alumisse nurka on tikitud aastaarv 1939. Rüüvaiba mahedad värvid tulevad sellest, et kasutatud on taimedega värvitud lõngu.

Foto: Tatu Lertola

Ålö Marthad lasid kududa Ålö noorte sõprade seltsile kinkimiseks rüüvaiba, mis ripub Dalaskogi noortemaja seinal. Rüüvaibal on kujutatud mitme Ålö talu peremärgid ja selle valmimisaastana on vaiba sisse kootud 1980.

Foto: Sonja Tobiasson

Lõngakerimise võistlus Saaremaal 1930. a. Foto: Saaremaa Muuseum 3550:5

Vill on läbi ajaloo olnud meil enim kasutatud tekstiilmaterjal ja villa kasutamise oskuste areng on olnud otseses tihedas seoses üldise kultuuriarenguga. Vill materjalina on soe, pehme, elastne, õhku läbilaskev, suure niiskuseimavusega, temperatuuri isoleeriv, heli summutav, suhteliselt tulekindel.

Tänapäevani pole kaasaegsetes laborites suudetud luua villaga samaväärset materjali, kus kõik need loetletud omadused komplekselt olemas oleksid. Seega tasuks taas tagasi vaadata ja sellele looduslikule materjalile rohkem tähelepanu pöörata, tema unikaalsetele omadustele tänapäevast rakendust leida. Meie kasutuses on esivanemate rikas käsitööpärand ja on vaid maitseküsimus, kas tänapäeva olustikus keskenduda vanadele mustritele, kasutada arhailisi tehnikaid, jäljendada muuseumides talle olevaid töid või luua hoopis midagi uut toetudes kõigele eelnevale.

Kui keskenduda vanade tehnoloogiate kasutamisele, siis võiks alustada kedervarrega lõnga ketramisest. See arhailine viis lõnga valmistada on lihtne ja mediteeriv tegevus. Usun, et see oskus on iga naise sees olemas, tuleb vaid proovida. Kedervarrega kedrates saab väga erinevaid lõngu valmistada, vastavalt maitsele ja vajadusele: näiteks efektlõngu, kus erineva paksusega villakogud annavad lõngale reljeefsust, ja ketruse ajal erinevates toonides villa lisades moodustuvad kirjud lõngad. Polegi mõtet kvaliteedis vabriku lõngadega võistelda, vaid läheneda just loominguks.

Kedervars ja sellega kedratud ning korrutatud lõngad.

Telgedel kootud kangast kott, sangaks arhailine kõlavöö.

Kui kedervarrega lõng kedratud, võib sellest teha täiesti ainulaadse kaasaegse kudumi mütsi või vesti näol. Samas saaks kedervarrelõnga kasutada ka teiste arhailiste tehnikate puhul. Näiteks kududa raskustelgedel salliks, pleediks või hoopis kotikangaks.

Arhailises nõeltehnikas tehtud kindad on tänapäevalgi mõnusad ja vastupidavad, kuid meie kliimas on siiski vähe sellist aega, kus tehtud näputööd nautida saaks. Seepärast võiks kas nõeltehnikas või ka silmuskoes kindad rahvusliku tikandiga kaunistada ja hoopis pajakindana kasutusele võtta. Vill on tuntud kui väga hea soojuste isolaator ja samas ei võta see tuld kergelt. Vanasti lihtsalt ei raisatud väärtuslikku materjali sellise asja peale, kuid ajad on muutunud ja nii võib kena käsitöö aasta läbi silme all olla.

**Nõelkudumine Turu käsitöomuuseumis Soomes
Foto: Saaremaa Vill MTÜ**

Nõeltehnikas loodud tekstiil peale vanutamist – moodustub väga huvitava faktuuriga pind – ja rahvuslike tikandimotiividega kaunistatud silmuskoes pajakindad. Fotod: Katrin Kabun

Silmuskudumine on suhteliselt hiline villakasutuse tehnika, mis vahetas valdava olnud nõeltehnikaga aja jooksul täielikult välja. Tänapäeval ei kujuta me oma käsitööpärandit ilma kirikinnaste ja kampsuniteta ettegi, nii levinud on need olnud. Õnneks on silmuskudumine populaarne ka tänapäeval – kindad, sokid, sallid, mütsid, kampsunid ja paljud muud kudumid on kindla koha leidnud meie igapäevases riietuses.

Masinal kootud nn topeltkoes kampsun. Kudumisel on kasutatud korruga kahte eri tüüpi villast lõnga: sisemine pool on kootud koheva peenvillast lõngaga (tumehall), mis annab kudumi sisemisele poolele pehmust, soojust ja ihusõbralikkust ning pealmine pool on kootud tugevama keeruga pealiskarva sisaldavast villast lõngaga (valge), mis annab kudumi pealispinnale tugevust, vetthülgavust ja määrdumiskindlust.

Telgedel kudumine on olnud levinud kõikjal maailmas ja on populaarne tehnika ka praegusel ajal. Algselt kooti püsttelgedel, keskajal tulid kasutusele horisontaalteljed. Tänapäeva mõistes pleed (vanasti sõba või vaip) on olnud vanimaks tekstiilist esemeks. Ka igas kaasaegses kodus võiks olla üks mõnus täisvillane pleed, mida külma korral õlgadele võtta. Villal on omadus imada õhuniiskust, mis villakius sisalduva valguga reageerides eraldab soojust. Seepärast tundub villane ese nahaga kokkupuutel kohe soe. Villane kangas sisaldab endas ka hulgaliselt õhku, seda leidub nii villakius, lõngas kui ka kootud tekstiilis lõngade vahel. Seega moodustub villase kanga näol justkui termoskiht, mis hoiab hästi sooja.

Telgedel kootud sall ja just telgedelt maha võetud õlasalli kangas.

Telgedel kootud seelikukangas, Koelõngad on soome maalamba, eesti maalamba ja gotlandi lamba villast. Fotod: Katrin Kabun

Villased vaibad annavad oma pehmuse ja soojuse edasi kogu ruumi atmosfäärile, toimides nii põranda soojustajana, ruumi niiskustasakaalu hoidjana ja akustika parandajana. Lisaks on villast vaipa lihtne puhastada, sest villakiu ehituse tõttu ei ima see mustust sisse ja kui juhtub midagi vaibale kukkuma, siis kohe jaole saades ei jää mingit jälge.

Põrandavaip POHL, kasutatud on erinevaid tehnikaid – tufteritud vaibapind ja vilditud pallid. Disainer Monika Järg. Foto: Juta Kübarsepp

Põrandavaibad, materjaliks vastavalt vildiribad ja naharibad koos villase lõngaga. Fotod: Katrin Kabun

Kaasaegsed interjöörid – nii ühiskondlikud ruumid kui ka kodud – on sageli kujundatud minimalistlikus stiilis, kus kardinaid ja vaibad puuduvad. See omakorda on tekitanud uue probleemi – ruumide akustika kannatab pika järelkaja tõttu. Tavaliselt summutavad liigse kaja just tekstiilist vaibad, kardinaid, pehmemööbel. Kui neid ei ole, siis oleks üheks variandiks villast paneelide kasutamine. Vill mitte üksnes ei toimi seejuures hea helisummutajana, vaid osaleb ka ruumi niiskustaseme reguleerimisel.

Barbro Lomakka vilditud seinapaneelid. Fotod: Grasp Studio, Visby, Gotland

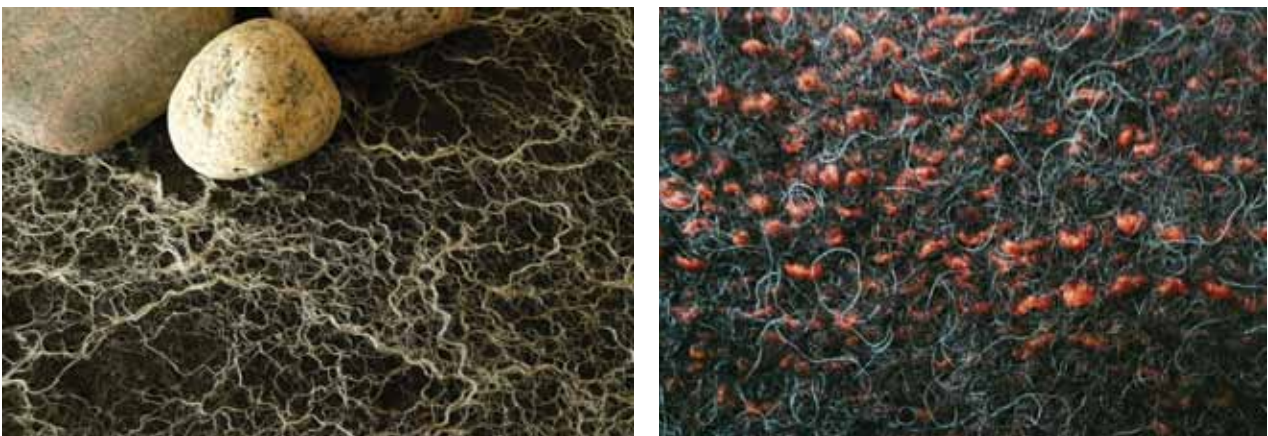

Üks tehnika, mida tänapäeval aegajalt ikka esile tõstetakse, on vanutamine – valmis kootud tekstiili mehaaniline töötlemine soojuses ja niiskuses. Juba nõeltehnikas kindaid nimetati mitmel pool hoopis viltkinnasteks, sest need vanutati peale valmistamist, et anda neile juurde tihedust ja sellega koos ka soojust, vetthülgevust ja vastupidavust.

Vanutatud silmuskoos kindad ja müts. Muster on pärit vanimalt Eesti aladelt leitud silmkoe tükikeselt, mis on arvatavasti olnud kinda ranne ja pärineb Ida-Virumaalt Jõuga kalmest.

Nii vanutamine kui ka viltimine põhinevad villakiudude omavahelisel haakumisel ja see pakub palju võimalusi villa sidumiseks teiste kiududega (siid, lina, puuvill jms). Nii saab tekitada uusi ja huvitavaid faktuure, leida villale veel kasutusvõimalusi.

Vilt, mille pealispinnal on siidikiud ning villaheide ja linaga kootud, seejärel vanutatud tekstiiliproov. Fotod: Katrin Kabun

Villa on alati peetud väärtuslikuks materjaliks. On teada, et taludes anti villast lõnga tänutäheks naisele, kes aitas sünnitust vastu võtta. Märjamaal on öeldud, et kui lõngajupp kolm korda ümber näpu ulatub, siis seda ei tohi ära visata, seda võib veel kolmegi aasta pärast vaja minna. Ka meie peaksime villa materjalina rohkem väärtustama, leidma jääkidele uusi kasutusvõimalusi. Siin allpool mõned näited:

Sorteerimata ja sorteeritud lõngajääd ning neist kootud võtmehoidjad.

Õlasall ja lõnga ning heide jääd, millest sall kootud. Fotod: Katrin Kabun

Sellega villa eluiga veel ei lõpe. Tänu omadusele vildistuda saab kantud kudumid ribastada ja vanutada ning seejärel veel vastupidavaks kaltsuvaibaks kududa. Kui sel moel valminud vaip jalge all siiski viledaks kulub, on hea teada, et täielikult biolaguneva materjalina ei jää vill meie loodust saastama.

Näiteid nüüdisaegsest villadisainist

Karen Allas

lidsete sümbolite kasutamine lisab kudumitele kultuurilist omapära. Elsebeth Lavold on saanud inspiratsiooni viikingite pärandist, luues uusi palmikkudumisviise. Ta kasutab ornamente ruunikividelt ja teistelt viikingiaegsetelt esemetelt. Pildid on tehtud 2012. aasta suvel Elsebeth Lavoldi tööde näitusel Roots. Fotod: Anu Sepp

Kaasaegsed kootud moed sisaldavad traditsioonilisi stiile ja elemente kohalikust loodusest. Need fotod on Riina Tombergi 2013 kollektsioonist nimega Lilled ja marjad, mida näidati OmaMood moeshow' l Viljandis Eestis. Fotod: Riina Tomberg

Kohalike naturaalsete kiudude kasutamine on saanud trendiks. Hiiu Villa kudumid on tehtud Hiiumaa lammaste villast, mis on kedratud lõngaks saare kohalikus villaveskis. Kampsunid on naturaalses toonides, värvimata lõngast. Fotod: Hiiu Vill OÜ

Sõba on kootud kitsastel maatelgedel kahes osas, mis on hiljem kokku õmmeldud. Inspiratsiooni on saanud Saaremaa kahelaidsetest ruudulistest tekkidest, mida algselt kasutati pruudisõbadena. Kudunud Ülle Sepp. Fotod: Saaremaa Vill MTÜ

Viltimise populaarsus on Baltimaades kasvanud ja erinevate toodete valik lai. Need värvilised kerged vilditud õlasallid on disaininud ja valmistanud Gotlandilt Ullverstanist pärit Annika Grandelius. Fotod: Ullversta'n

Vanad etnograafilised mustrid leiavad uute värvikombinatsioonide ja loominguliste rakenduste kaudu uue väljundi. Anu Sepa huvi etnograafia vastu on inspireerinud tema kudumite disaine. Fotod: Anu Sepp

**Vilditud tooted on teinud Eva Kyrklund Villa Yllest, kes on saanud inspiratsiooni saarte loodusest. Pellinki Finland.
Fotod: Villa Ylle**

Mareli Rannapi vilditud tööd peegeldavad Saaremaa loodust. Foto: Mareli Rannap

Villaste esemete eluiga võib kesta sadu aastaid! Korraliku hoolduse korral säilitab rõivaese või tekk oma otstarbe, ilu ja kuju.

Levinud eksiarvamuse kohaselt tuleb villaseid esemeid sageli puhastada. See pole nii. Villaseid esemeid ei pea tihti tuulutama, harjama ega päikese kätte asetama. Hea on, kui saate talvel oma villased esemed mõneks tunniks lume peale panna. Külm hävitab kiududes elavad koivastsed ja päikesevalgus värskendab eset. Nii on paljude põlvkondade vältel toimitud kõigis Läänemereäärsetes riikides. Arvesse tuleb võtta kiu elastsust. Kui rõivaeset kantakse pidevalt, siis märkate, et selle kuju muutub. Sageli võtab kampsun kandja kuju. Püksid on põlvedel kottis ja küünarnukikohad venivad välja. Ärge riputage kampsuneid riidepuule, sest nii venivad nad pikaks ja õlad kaotavad vormi. Kõige parem oleks villased esemed korralikult kokku voltida ja neid riiulil või sahtlis hoida.

Kudumid lumel. Foto: Anu Sepp

Villaste esemete pesemine

Kui kootud rõivaese on väga määrdunud või plekiline, võib seda ettevaatlikult käsitsi pesta. Keemiline puhastus ei ole vajalik. Täpselt kehamõõtude järgi valmistatud esemed mõõtkte enne pesemist üle. See on abiks eseme vormimisel pärast pesu. Kokkutõmbumise vältimiseks ärge kasutage kuuma vett! Ärge venitage ega väänake märga villa, sest kiudude elastsuse tõttu hävitatakse nii rõivaeseme esialgse kuju.

Leotamine

Täitke vann või suur kauss sooja veega ja lisage pehmetoimelist seepi. Müügil on spetsiaalselt villaste esemete pesemiseks mõeldud seepe (Eucalan). Higilõhna neutraliseerimiseks lisage veele pool tassi lahjendatud äädikat. Pange rõivaese vette ja keerutage õrnalt, et see oleks üleni vees. Leotage 10–15 minutit.

Loputamine

Koguge rõivaese õrnalt kokku ja pigistage vesi välja, eset väänamata ja venitamata. Pange ese puhtasse sooja vette ning vajutage seda õrnalt allapoole ja laske siis lahti. Pöörake ese ümber ja muljuge seda õrnalt. Pigistage vesi välja ja võtke ese ettevaatlikult veest välja. Korrake loputamist puhtas soojas vees, kuni seep või pesuaine on kadunud.

Rullimine

Pigistage vesi välja ja asetage rõivaese tasasel pinnal olevale valgele käterätikule. Rullige käterätik ja rõivaese kokku, vajutades ja pigistades, et eemaldada liigne niiskus.

Vormimine ja kuivatamine

Asetage rõivaese tasasele pinnale, kus õhk sellele ligi pääseb, näiteks metallist restile või õhukestest puitliistudest lauale. Vormige õrnalt eset, seda venitamata. Laske rõivaesemel loomulikult kuivada ja hoidke seda päikesevalguse eest. Kuna vill imab niiskust, võib kuivamine võtta mitu päeva.

Märjad kudumid kuivavad puidust raamil. Foto: Anu Sepp

Kaitse koide eest

Koid on käsitöölisele alati muret teinud. Tuleb teada paari põhimõtet. Koidele meeldib higine, määrduvad vill. Kui panete oma villased rõivaesemed pikemaks ajaks ära, siis veenduge, et need on puhtad. Teine võimalus on neil korrapäraselt tuulduda lasta. Karta ei tule mitte täiskasvanud koisid, vaid vastseid, kes villakiududes elutsevad. Vastsed hävivad äärmuslikel temperatuuridel. Asetage koivastsetega rõivaesemed 48 tunniks sügavkülmikusse või otsese päikesevalguse kätte. Põhjamaises kliimas võib villased esemed talvel lumele asetada.

Koidele ei meeldi nii mõnegi taime lõhn. Sageli kasutatakse koide eemalehoidmiseks seedrit ja kadakat. Seepärast hoitakse villaseid esemeid seedripuust kirstust. Samuti kasutatakse kotikesi kuivatatud lavendliga. Hiljuti rääkis sel teemal ETV „Prillitoosi“ saates tuntud Eesti tekstiilikunstnik Anu Raud. Tema kasutab koide eemalepeletamiseks villaste esemete vahel apelsinikoori ja kastanimune. Ma olen sellest probleemist rääkinud kõigi kudumikunstnikega, kellega ma kohtunud olen. Ühte kindlat lahendust ei näi olevat. Üldine arusaam on, et villaseid esemeid tuleb sageli tuulutada ja neid tuleb hoida puhtas tolmuvabas kohas. Nii saame kaitsta oma väärtuslikke töid ja hoida pärandit tulevikuks.

ALLIKAD

Bibliograafia

- Arheoloogiline kogumik. (1955). Muistsed asulad ja linnused. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Astel, Eevi, Eesti vööd, Ilmamaa, Tartu, 1998.
- Bergman, Ingrid, Rahvarõivad Rootsisis, Boktryk Helsingborg, 2002.
- Buchanan, Rita, A Dyer's Garden; From Plant to Pot - Growing Dyes for Natural Fibers, Interweave Press, Loveland, Colorado, 1995.
- Bush, Nancy, Folk Knitting in Estonia, Interweave Press, Loveland, Colorado, 1999.
- Bush, Nancy, Folk socks, Interweave Press, Loveland, Colorado, 1994.
- Chaupin, Marie-Therese, Thompson, Nigel, Cozannet, Wools of Europe, 2012, Atelier Laines d'Europe, 2012.
- Dyrmundsson, Olafur R./ Niznikowski, Roman, North European short-tailed breeds of sheep: a review, www.eaap.org/Previous_Annual_Meetings/2008Vilnius/Papers/published/33_Dyrmundsson%20Paper.pdf, 2008.
- Eesti Rahva Muuseum, Eesti rahvariiete ajalugu, Tartu, 2009.
- Ekqvist Maria: Textilier och textilarbete i storstugan i den åländska och västabiländska skärgården ca 1880-1920. <http://web.abo.fi/arkiv/etn/textil/textilier.pdf>
- Haavisto, Eeva, Finnish Mitten Book, WSOY, Helsinki, 2008 (originally published 1947)
- Ilves, I. (päivämäärä puuttuu). Käyttöpäivä: 12. lokakuuta 2012, lähde Lammastilan verkkosivu: <http://www.lambawark.ee>
- Jõeste, Kristi, Ehin, Kristiina, Ornamented Journey, Saara Publishing House, Türi, 2012.
- Kaarma Melanie, Voolmaa, Aino, Eesti rahvarõivad, kolm osa koos löigetega, Eesti Raamat, 1981.
- Kabur, Anu, Pink, Anu, Meriste, Mai, Meite Muhu mustrid, Saara kirjastus, 2010.
- Kallam, Liisa, Tomasberg Liisa, Veskimägi, Liina, Taasleitud vilt, Ajakirjade Kirjastus, Tallinn, 2010.
- Karjam Rosalie (Ärmä Roosi), Elumõnu, Kihnu Kultuuri Instituut, 2009.
- Karm, Svetlana, Piiri, Reet, Reeman, Vaike, Värv, Ellen, Õunapuu, Piret, Pulmawärk, Eesti Rahva Muuseum, 2005;
- Kivilo, Liivia, Silmuskudumine, AS Mats, Tallinn, 1990.
- Kivilo, Liivia, Kindad, AS Mats, Tallinn, 1992.
- Kivilo, Liivia, Sokid, AS Mats, Tallinn, 1991.
- Klemola, M. Taimedega värvimine, Valgus, Tallinn, 1986.
- Konsin, K. Silmkoeesemed, Eesti rahvakunst I, kirjastus Kunst, Tallinn, 1972.
- Konsin, K., Kudumid, Eesti rahvakunst III, kirjastus Kunst, Tallinn, 1979.
- Kulle, Jakob, Swedish Patterns for Art Weaves and Embroidery, Redivia Publishing House, Stockholm, 2008 (originally published in 1892).
- Kuma, Helene, Eesti Rahvavaibad, kirjastus Kunst, Tallinn, 1976.
- Lathrop-Smit, Hermine, Natural Dyes, James Lorimer & Co., Toronto, 1978.
- Lavold, Elsebeth, Viking Patterns for Knitting, Trafalgar Square Publishing, North Pomfret, Vermont, 2000.
- Lehtinen, Ildiko, Punamäki, Anja, Neuleita, Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaisista kokoelmista, Museovirasto, Vammalan kirjapaino Oy, 1995.
- Lind, Vibeke, Knitting in the Nordic Tradition, Lark Books, Ashville NC., 1985.
- Linnus, H., Tikand Eesti Rahvakunstis 1, Põhja Eesti ja saared, Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1955.
- Luik, Heidi/ Ots, Mirja/ Maldre, Liina, From the Neolithic to the Bronze Age: continuity and changes in bone artefacts in Saaremaa, Estonia, <http://www.archeo.uni.wroc.pl/wgrb-2011/17.pdf>, Institute of Archeology University of Wroclaw, Wroclaw, 2011.
- Lundström, Catarina/ Skoglund, Wilhelm, Turning Wool into Gold – a small-scale opportunity for rural areas?, www.jamtli.com/core/files/Lundstr%F6m,%20Skoglund.pdf, Jämtland County Council Institute of Rural Development, 2010.
- Lutsepp, Elo, Tammis, Irina, Eesti kindakirjad, Tammeraamat, 2007.
- Magnusson, Magnus, Vikings!, E.P. Dutton, New York, 1980.
- Manninen, I., Eesti rahvariiete ajalugu, Eesti Rahva Muuseum, 2009.
- Manninen, I., Eesti kindad, Etnograafilised monograafiad 2, Eesti Rahva Muuseum, kirjastusühistus Loodus, Tartu, 1927.

- Mitronen, Kyllikki, Vilkkumaa, Liia, Sukkasillaan, Sokkide väel, kirjastus Varrak, Tallinn, 2008.
- Oklahoma State University Department of Animal Science, Breeds of Livestock - Sheep: (*Ovis aries*), www.ansi.okstate.edu/breeds/sheep, website opened 1995.
- Pagoldh, Susanne, Nordic Knitting: Thirty-one Patterns in the Scandinavian Tradition, Interweave Press, Loveland, CO, 1991.
- Peets, Jüri, Muinasaja Teadus 5, Loodus, inimene ja tehnoloogia, Ajaloo Instituut, Tallinn, 1998.
- Piiri, Reet, Collection of Estonian Folk Costumes, Estonian National Museum, Schenkenberg OÜ .
- Piiri, Reet, Eesti kampsun, Eesti Rahva Muuseumi kogudest, Tartu, 2013.
- Piiri, Reet, Eesti rahva rõiva Ilu. The Beauty of Estonian Folk Costume, kirjastus Varrak, Tallinn, 2004.
- Piiri, Reet, Eesti talurahva ülerõivas 19.saj., OÜ Vali Press, 2007.
- Piiri, Reet, Estonian Gloves, Eesti Rahva Muuseum, Tartu, 2002.
- Piirsalu, Peep PhD/ Kalda, Hillar , Development of Estonian Breeds of Sheep and Goats <http://www.eau.ee/~vl/materjalid/eng09sheep.pdf>, Institute of Animal Sciences Estonian Agricultural University, Estonian Sheep Breeders Association.
- Pink, Anu, Kudumine, Saara Kirjastus, Türi, 2002.
- Pink, Anu, Teder, Kristi, Tikkimine, Saara Kirjastus, Türi, 2005.
- Põllo, Helgi, Hiiumaa Seelikutriibud, Hiiumaa Muuseum, 2006.
- Põllo, Helgi, Hiidlaste kuued, ajakiri Käsitöö, talv, 2010.
- Raud, Anu, Kotli, Anu, Kiri Kari, Print Best, 2010.
- Raud, Anu, Rahvatraditsioonidest eesti kunstis /Folk Art Tradition in Estonian Art, Viljandi Kultuurikolledž, 2001.
- Reinholm, Vilma, Anu Raud, Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2002.
- Roos, Julika, Luhamaa, Liis, Villast lõngani, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit, Vali Press, Tallinn, 2012.
- Region Gotland, Gotland in figures 2011, www.gotland.se/1354, Bild and Reklam, Visby, 2011.
- Sihvre, Mare, Muhu tikand, OÜ Heili Kirjastus, Pärnu, 1998.
- Soone, Olga, Tikime, Valgus, Tallinn, 1988.
- Soorsk, Maret, Saare Maakonna Rahvarõivad, Saaremaa Rahvakultuuriselts koostöös Saaremaa Muuseumiga, Kuressaare, Vali Press 2008.
- Sopanen, Tuomas / Willberg, Leena, Ryijy elää - Suomalaisia ryijyjä 1778-2008. Varkauden taidemuseo, 2008.
- Steinberg, Maie, Rahvapärane tikand, AS Velle, 1992.
- Starmore, Alice, Book of Fair Isle Knitting, Dover Publications Inc., New York, 2009.
- Starmore, Alice, Scandinavian Knitwear, Bell & Hyman, UK, 1981.
- Summatavet, Kärt, Folk Tradition and Artistic Inspiration, University of Art and Design, Helsinki, 2005.
- Summatavet, Kärt, The Letters of Kihnu Roosi - My history, University of Tartu / Viljandi Cultural Academy, 2010.
- Taluwärk OÜ, Lammas eile ja täna, www.lambawark.ee, 2013.
- Tarvis Laine, Saarte keha kate, Kataloog, Eesti Saarte Kogu, 2006.
- Thorsson, Edred, Runelore, Samuel Weiser Inc., York Beach Maine, 1987.
- Tomberg, Riina Vatid, troid, vamsad - silmkoelisi kampsuneid Lääne-Eesti saartelt, Tallinna 2007
- Troska, Gea, Viires, Ants, Karu, Ellen, Vahtre Lauri, Tonurist Igor, Eesti Rahvakultuuri Leksikon, Eesti entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 2000.
- Uus, Ingrid, Mõned nopped kihnu näputööst, Viljandi kultuuriakadeemia, Viljandi, 2005.
- Viires, Ants, Vunder, Elle, Eesti rahvakultuur, Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS, Tallinn, 2008.
- Viires, Ants, Eesti rahvapärane puutööndus, kirjastus Ilo, Tallinn, 2006.
- Vunder, Elle, Eesti rahvapärane taimornament tikandis, kirjastus Kunst, Tallinn. 1992.
- Värv, Ellen, Estonian Folk Costumes, Estonian Institute, Tallinn, 1998.
- Wikipedia, Gotland (sheep), [www.wikipedia.org/wiki/Gotland_\(sheep\)](http://www.wikipedia.org/wiki/Gotland_(sheep)), 2013.
- Wikipedia, Northern European short-tailed sheep, www.wikipedia.org/wiki/Northern_European_short-tailed_sheep, 2013.
- Willborg, Peter, Flatweaves from Fjord and Forest, published by David Black Oriental Carpets, London, 1984.

Organizations

Estonian Folk Culture Center

J. Vilmsi 55, Tallinn 10147, Estonia
+372 600 9291
e-mail: keskus@rahvakultuur.ee
www.rahvakultuur.ee

The Folk Culture Centre is a national organization under the Ministry of Culture that supports the survival and evolution of Estonian folk culture. Their website includes a large database of the organizations, businesses and individuals involved in folk culture throughout Estonia.

Estonian Folk Art and Craft Union

Pikk 22, Tallinn 10133, Estonia
+372 660 4772, +372 518 7812
e-mail: info@folkart.ee
www.folkart.ee

This non-profit organisation brings together regional folk art and craft organisations as well as individual craftsmen with the aim of preserving folk craft as a cultural phenomenon as well as a source of subsistence. The Union organizes workshops and large handicraft fairs including the Tallinn Medieval Days and St. Martins Day Fair. Visit their website for a calendar of events.

Estonian National Museum

Veski 32, Tartu 51014, Estonia
+ 372 735 0400
e-mail: erm@erm.ee
www.erm.ee

ENM is a cultural history museum with a direction towards ethnology. The work concentrates on Estonian culture, which is complemented by other Finno-Ugric, especially the closer small Baltic-Finnic nations. The museum has extensive databases, collections and books.

Etno Tuba MTÜ

(Folk costumes of Hiiumaa)
info@etnotuba.ee
www.etnotuba.ee
Tel. 6555398, Margit GSM 5524216

A society in Tallinnas trying to preserve old handicraft traditions, helping the real masters meet inquisitive learners.

Kuressaare Regional Training Centre

Kohtu 22, Kuressaare, Saaremaa 93812, Estonia
+ 372 452 4600
e-mail: info@ametikool.ee
www.ametikool.ee

This school offers a 3 year full time program in textile work covering handicraft history, materials, practical skills in knitting, weaving, embroidery and sewing. The handicraft teachers are happy to share their knowledge.

Hiiumaa Handicraft Society

Hiiu 1, Kärkla, Hiiumaa 92413, Estonia
+372 5244785
e-mail: hiiukasitoo @ gmail.com
www.hiiukasitoo.ee

Muhu Handicraft Society “Oad ja Eed“

Liiva, Muhu, Saaremaa 94701, Estonia
+372 58509096
e-mail: oadeed@hotmail.ee
www.oadeed.ee

Vormsi Handicraft Society

Hullo, Vormsi, Läänemaa 91301, Estonia
kristinarajando@gmail.com
+372 56616395

Kihnu Cultural Space - Kihnu Department Store

Linaküla, Kihnu, Pärnumaa, Estonia
+372 5071453
email: kihnukaubamaja@kihnu.ee
kultuuriruum@kihnu.ee+372 5344 3202
www.kultuuriruum.ee

Kihnu Kultuuri Instituut

+372 52 70078
e-mail: info@kihnuinstituut.ee
www.kihnuinstituut.ee

Ruhnu Cultural Storehouse

Ringsu, Ruhnu, Saaremaa 93001, Estonia
+372 56929551
e-mail: kulli.vahi@gmail.com
www.rosavamsa.blogspot.com

The Estonian Sheep Breeders Association

Aretuse 2, Märja vald, Tartumaa 61406, Estonia
+372 742 2579, +372 53 309 406
e-mail: kontor@lammas.ee
www.lammas.ee

Kihnu Native Sheep Breeders Association

Õnnekivi farm, Männikuste village, Tõstamaa, Pärnumaa, Estonia
+372 53427359 e-mail: toomaarst@gmail.com
www.kihnumaalammass.eu

Estonian Native Sheep Society for Conservation and Breeding

Sae farm, Uuri village, Kolga, Harjumaa 74602, Estonia
+372 5280054 e-mail: imbi@lahemaalammas.ee
www.lahemaalammas.ee
www.sites.google.com/site/eestimaalammas

Hiiumaa Cattle and Sheep Society

Orjaku village, Käina parish, Hiiumaa 92114, Estonia
+372 5165600 info@dagen.ee

The Finnish Crafts Organization ”Taito”

Kalevankatu 61, FIN-00180 Helsinki, Finland
+358 (0)40 7525 160
e-mail: ktl@taito.fi
www.taito.fi

Together with the 20 regional Crafts Associations, the Finnish Crafts Organization forms the national Taito Group. The organization offers courses, workshops, crafts schools, exhibitions, products, materials and business services. Almost all the regional Crafts Associations have a shop. In fact, these Associations were originally established as a marketing tool for businesses. They are the main organizers of Crafts trade fairs and other sales events in Finland.

South-West Finland Arts and Crafts Association

Uudenmaakatu 1, 20500 Turku, Finland
+358 40 849 9641
e-mail: toimisto@taitovarsinaissuomi.fi
www.taitovarsinaissuomi.fi

Gullkrona - Turku (regional craft association shop)

Nunnankatu 4, 20700 Turku, Finland
+358 (02) 469 5411 e-mail: gullkrona.fi@gmail.com
www.gullkrona.fi

Gullkrona – Pargas (regional craft association shop)

Köpmansgatan 12, 21600 Pargas, Finland
Shop +358 (02) 454 4065
Office +358 (02) 454 4066
e-mail: gullkrona@parnet.fi
www.gullkrona.fi

Åbolands Handicraft Center

Klockarståget 5 and 8, 21600 Pargas, Finland
+358 (02) 458 3877
e-mail: taito.aboland@gmail.com

Abo Akademi University, Ethnological Archive

Tuomiokirkontori 3, FI-20500 Turku, Finland
+358 (0)2 215 4396
+358 (0)2 215 4982
e-mail: etnologiska.arkivet@abo.fi
www.abo.fi/institution/en/etnarkiv

The Ethnological Archive collects different kinds of tradition-related material in Finland emphasizing the Finland-Swedish areas. The archive consists of written material, photos, recorded interviews, maps, drawings, films and videotapes. It also includes a special archive for Finland-Swedish textile tradition. The material is available for closer studying at the archive.

Lumo- center

Elävän kulttuurin Koroinen association
Koroistentie 2, 20380 Turku, Finland
GSM +358 44 9074597
e-mail: koroinen@gmail.com

www.koroinen.org

Koroinen is a historical farm site situated near the centre of Turku. Owned by the city, the farm is a centre for local students of sustainable development and ecological living. The venue is being used for courses and workshops in crafts and arts, ecological building, organic gardening and permaculture.

Luostarinmäki Handicrafts Museum

Vartiovuorenkatu 2, P.O. Box 286, 20101 Turku, Finland
+358 2 262 0350
e-mail: museokeskus@turku.fi, vapaa-aikatoimiala@turku.fi
www.museumcentreturku.fi

An outdoor museum that offers information about Turku's handicrafts history in an original pre-industrial environment. There are exhibits, events and workshops. The highlight of the year are the Handicrafts Days in August.

Skargardens Sheep Club in Pargas

+358 400 528684
e-mail: info@skargardensfarklubb.fi
www.skargardensfarklubb.fi

The club aims to protect and work for sheep breeding in the archipelago region. The website has information about sheep products for sale, upcoming events, resources, links and more.

Finnish Sheep Association

PO Box 251, Vantaa 01301, Finland
+358 020-7472451
www.lammasyhdistys.fi

Finnsheep r.y.r.f.

+358 (0)40 482 5026
e-mail: pia.parikka@proagria.fi www.finnsheep.fi

This organization aims to keep the Finnsheep breed pure, support measures for the conservation of the breed and act as a connecting link between Finnsheep breeders.

Pargas kyrkliga samfällighet

http://www.ltsrk.fi/paraisten-seurakuntayhtyma
Kyrkoessplanaden 3, 21600 PARGAS
E-mail: pargas-parainen@evl.fi
+358 (0)40 3124 400

Pargas hembygdsmuseum

Storgårdsgatan 8, 21600 Pargas
+358 (0)2 458 1452
http://www.pargashembygdsmuseum.fi/fin/
E-mail: pargas.hembygdsmuseum@parnet.fi

Pargas Marthaförening

Margaretha Aller
Åskgränd 5, 21600 Pargas

The National Association of Swedish Handicraft Societies ”Hemslöjden”

Åsögatan 122, 11624 Stockholm
08-54 54 94 50

e-mail: info@hemslojden.org
www.hemslojden.org

Hemslöjden is the umbrella national organization that co-ordinates Sweden's regional handicraft societies. It offers courses, consulting, publishes books and publishes the handicraft magazine ”Hemslöjd”.

Gotland County Handicraft Society

Kopparsviksgatan 7, 62158 Visby
+46 0737-131131

e-mail: helenawottle@hotmail.com

+46 0498-21 71 60

e-mail: birgitta.nygren@hemslojd.org

Textil Gotland

www.textilgotland.net

This is an association of the active professionals within textile design, weaving, felting etc. living on the island of Gotland. The website includes a lengthy list of members with each of their contact information.

Skinnriket Gotland

Hejnum Graute 310, 624 38 Tingstäde, Gotland, Sweden
c/o Kjell Nilsson, mobil 070-471 29 99,

e-mail: graute@live.se

www.skinnriket.se

An economic association of the sheep farmers on Gotland who are raising mostly Gotland pelt sheep for sheepskins. The website includes a map of the members with each of their contact information.

Swedish Sheep Farmers Association

c/o Maria Edman

Nybygget, Jorstorp, 514 55 Ljungsarp, Sweden

e-mail: info@faravelsforbundet.com

www.faravelsforbundet.com

The website of this national organization has links to the 24 regional sheep farmers associations and to the sheep clubs for specific breeds.

Gotland Sheep Farmers Association

See the website for contact information. www.faravelsforbundet.com/distrikt/7-distrikt/38-gotland

Gute Sheep Association

Knoppetorp, 590 52 Nykil, Sweden

info@gutefar.se

www.gutefar.se

Swedish Native Sheep Society

Bondegatan 1A, Stockholm 11623, Sweden

e-mail: info@allmogefar.se

www.allmogefar.se

Maadjas

Õismäe tee 77-2, Tallinn 13515, Estonia

+372 53-416962

e-mail: maadjasmtu@gmail.com

www.maadjas.ee

The aim of this organization is the preservation of indigenous plants and native animals in Estonia.

Estonian Seminatural Community Conservation Association

Struve 2, Tartu 51003, Estonia

+372 7428363

e-mail: pky@zbi.ee

www.pky.ee

The association aims to preserve traditional agricultural landscapes, seminatural meadows and pastures.

Association for Traditional Rural Landscapes in Southwest Finland

Takalantle 4, FI-25250 Märynummi

c/o Iiro Ikonen

+358 500 609526

www.vsperinnemaisemat.net

The KnowSheep project
www.knowsheep.eu

Autorid

Anu Sepp

Saaremaa Wool Association, Chairman of the board

Former Chairman of the Board for the Estonian Ethnographic Society in Canada (Eesti Etnograafia Ring Kanadas)

Master designer of knitwear

Sonja Tobiasson

KnowSheep project coordinator in Pargas

Karen Allas

Saaremaa Wool Association, member of the board

KnowSheep project coordinator in Saaremaa, Estonia

Birgita Nygren

Handicraft consultant at the Gotland county Handicraft Society

”Hemslöjden”

Kaie Kesküla

Teacher of handicrafts at the Kuressaare Regional Training Centre in Saaremaa, Estonia

Katrin Kabun

Graduated from Haapsalu college, handicraft and technology specialist

Master designer and knitter

Merike Sepp

Saaremaa Wool Association, member of the board

Owner of Sörve Villaveski wool mill in Saaremaa, Estonia

Seamtress and handicrafter